

Piotr Kładoczny
Uniwersytet Zielonogórski

KONCEPTUALIZACJA ZMYŚLÓW W TWÓRCZOŚCI ADAMA MICKIEWICZA

Ogromna spuścizna oraz sława Adama Mickiewicza może odstraszać współczesnych językoznawców od wypowiedzania się na temat jego języka. Przyczyny tego tkwią w obawach przed fragmentarycznością podejścia oraz powtarzaniem ustaleń już poczynionych. Nowe metodologicznie ujęcia badawcze języka skłaniają jednak do podjęcia refleksji w odniesieniu do najważniejszych polskich twórców literatury. Sprzyja temu bardzo dobra dokumentacja dzieł, która w przypadku tego polskiego romantycznego wieszka została zawarta w pierwszym polskim słowniku języka jednego autora *Słownik języka Adama Mickiewicza*¹. Słownik zawiera wszystkie zapisane przez autora słowa, wydzielone znaczenia haseł są szczegółowe, podano także liczebność ich użycia.

Mojemu badaniu chciałbym poddać słownictwo, którym Mickiewicz opisywał postrzeżenia zmysłowe. Jako zaplecze badawcze proponuję koncepcję ram interpretacyjnych zapoczątkowaną przez Charlesa J. Fillmore'a², dzięki której w nowy sposób można interpretować kompleksy poznawcze zachodzące w umyśle człowieka. Ramy interpretacyjne dotyczące wybranego zakresu poznawczego obejmują zbiór kategorii zależnych od siebie w ten sposób, że zrozumienie jednej z nich wymaga poznania pozostałych³. Poszczególne kategorie, a tym samym przyjmowane wartości w ich obrębie są nierozzerwalnie związane z całym określonym kompleksem wiedzy. Wyodrębnienie istotnych kategorii odbywa się na podstawie doświadczenia, a obserwuje się je w języku w postaci odpowiednio zaktualizowanych ról semantycznych rozumianych jako obligatoryjne lub fakultatywne elementy zdań, na przykład walencje czasownikowe.

1 *Słownik języka Adama Mickiewicza*, red. K. Górski, S. Hrabec, t. 1-11, Wrocław 1962-1983.

2 Ch. Fillmore pisał o tym w swoich publikacjach, m.in.: *Frame Semantics*, [w:] *Linguistics in the Morning Calm*, red. The Linguistics Society of Korea, Seoul 1982, s. 111-137; *Frames and the semantics of understanding*, „Quaderni di Semantica” 1985, Vol. 6.2, s. 222-254 oraz wspólnie z Atkinsem T. Berylem *Towards a Frame-Based Lexicon: The Semantics of RISK and its Neighbors*, [w:] *Frames, Fields and Contrasts. New Essays in Semantic and Lexical Organization*, eds. A. Lehrer, E.F. Kittay, New Jersey 1992, s. 76-101.

3 Dla przykładu, aby zrozumieć, co oznacza *weekend*, należy poznać koncepcję czasu, rytmu dnia i nocy, cyklu tygodniowego, miesięcznego i rocznego. Aby zrozumieć, jaka jest wartość oceny 2 na świadectwie, należy znać skalę ocen. W skali ocen 2-5 byłaby to ocena negatywna i niepromująca, w skali 1-6 jest to ocena mierna i zarazem promująca. Odwrócenie kolejności powoduje, że 2 może oznaczać najwyższą lub prawie najwyższą ocenę.

Rekonstrukcje ram w szerokim zakresie przeprowadzano na uniwersytecie w Berkeley⁴. Interpretacja poznania zmysłowego również znalazła w publikacjach tego ośrodka swoje miejsce. Postrzeganiu (Perception) w ujęciu ogólnym odpowiada trzelementowy układ: Postrzegający (*Perceiver*), Zjawisko (*Phenomenon*) oraz Tło (*Ground*). Dokładniejsza charakterystyka znajduje odzwierciedlenie w tak zwanych ramach-córkach Postrzegania_aktywnego (np. *ktoś widzi coś gdzieś*) oraz Postrzegania_pasywnego (*coś widać gdzieś*), które obejmują 16 elementów⁵. Dalsze analizy wymagają odniesienia do poszczególnych form poznania. Na gruncie polskim teoria ram została najpełniej przedstawiona w tomie *Ramki: rygorystyczna aplikacja metodologii kognitywno-interpretacyjnej*⁶. W odniesieniu do zmysłów rekonstrukcji dokonano dla zmysłu wzroku⁷ oraz dla słuchu⁸.

Rama interpretacyjna jako twór połączenia koncepcji myślowej z doświadczeniem znajduje najpełniejszy wyraz w tekstach. Wynika to z realizacji poszczególnych kategorii danej ramy w budowanych zdaniach i odwołania do tych kategorii, które aktualnie są wymagane dla przekazania informacji. Poszczególne kategorie są reprezentowane zazwyczaj przez leksemy semantycznie z nią związane, na przykład *czerwony* to nazwa koloru, który reprezentuje kategorię Kolor w ramie Postrzeganie_wzrokowe. W miejscu standardowych nazw kolorów może wystąpić połączenie opisowe, na przykład *barwa*

4 Wyniki tych prac można obserwować na stronie <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/> [30.11.2015]. W wersji elektronicznej istnieje publikacja wielu autorów z 2010 r.: J. Ruppenhofer, M. Ellsworth, R.L. Petruck Miriam, R. Johnson Christopher, J. Scheffczyk, *FrameNet II: Extended Theory and Practice*, <https://framenet.icsi.berkeley.edu/docs/r1.5/book.pdf> [30.11.2015].

5 Są to dla Postrzegania_aktywnego elementy jądrowe: *Perceiver_agentive* (Postrzegający_aktywny) i *Phenomenon* (Zjawisko) oraz elementy niejądrowe *Body_part* (Część_ciała), *Depictive* (Stan_zjawiska), *Direction* (Kierunek), *Duration* (Czas_trwania), *Expected_entity* (Spodziewany_cel), *Ground* (Tło), *Location_of_perceiver* (Miejsce_postrzegającego), *Manner* (Sposób), *Means* (Instrument), *Obscuring_medium* (Przeszkoda), *Place* (Miejsce), *Purpose* (Cel), *State* (Stan_postrzegającego), *Time* (Czas). Postrzeganie_pasywne zawiera trzy elementy jądrowe: *Ground*, *Perceiver_passive*, *Phenomenon* oraz siedem niejądrowych *Body_part*, *Degree*, *Depictive*, *Direction*, *Location_of_perceiver*, *Manner* i *Means* (na podstawie <https://framenet.icsi.berkeley.edu> [30.11.2015]). Autorzy stosują w zapisie nazw ram podkreślniki, głównie w celach delimitacyjnych (granice nazw). Do języka polskiego przenoszą je również badacze wzorujący się na amerykańskich pracach. W nazwach kategorii budujących poszczególne ramy nie będzie stosowany podobny zapis.

6 *Ramki: rygorystyczna aplikacja metodologii kognitywno-interpretacyjnej*, red. M. Zawisławska, Warszawa 2010. Tom zawiera kilka artykułów o charakterystyce ogólnej i referującej osiągnięcia światowe oraz rekonstrukcje ram na gruncie języka polskiego.

7 Rama wzroku została zrekonstruowana przez Magdalenę Zawisławską i przedstawiona w książce *Czasowniki oznaczające percepcję wzrokową we współczesnej polszczyźnie. Ujęcie kognitywne*, Warszawa 2004 oraz artykule *Ramy interpretacyjne jako narzędzie opisu znaczenia*, [w:] *Ramki: rygorystyczna aplikacja metodologii kognitywno-interpretacyjnej*, red. M. Zawisławska, Warszawa 2010, s. 53-73. Rama ta zawiera 16 kategorii, lecz w ujęciach konkretnych tekstów wymaga najczęściej uzupełnienia o dodatkowe kategorie.

8 O zmyśle słuchu w ujęciu ram interpretacyjnych pisał P. Kładoczny w książce *Semantyka nazw dźwięków w języku polskim*, t. 1-2, Łask 2012 oraz artykule *Rama interpretacyjna percepcji słuchowej*, [w:] *Narracyjność języka i kultury*, red. D. Filar, D. Piekarczyk, Lublin 2014, s. 161-177.

ziemi, które poprzez nazwę ogólną stanowi odwołanie do percepcji. Gdyby z jakiegoś powodu użyto przymiotnika *ziemny* lub *ziemisty*, tylko analiza kontekstu mogłaby rozstrzygnąć, czy nastąpiło tu odwołanie do koloru i postrzegania obiektu. W takiej sytuacji słowniki mogą nie w pełni oddawać zastosowania autorskie, ponieważ nie notuje się w nich wszystkich szczegółowych zastosowań leksemów.

W artykule tym, poświęconym konceptualizacji zmysłów u A. Mickiewicza, chciałbym przedstawić: 1) które zmysły znalazły swoje odwzorowanie w twórczości autora, 2) jakie są liczbowe relacje między poszczególnymi zmysłami, 3) jak przedstawia się struktura konceptualna każdego z nich oraz 4) jakie są Mickiewiczowskie charakterystyczne koncentracje leksyki w poszczególnych kategoriach lub luki w tym zakresie. Badanie zostało przeprowadzone na podstawie wspomnianego wcześniej *Słownika języka Adama Mickiewicza*. W czasie przeglądania wszystkich kolejnych haseł, jeśli dostrzeżono jego związek z którymkolwiek ze zmysłów, zostawało ono wraz z liczbą jego poświadczeń przypisywane do odpowiedniej kategorii. Podczas prac wzięto pod uwagę następujące zmysły: wzrok, słuch, smak, węch, zmysły somatyczne (dotyk, nocycepcja – zmysł bólu, zmysł temperatury, zmysł wilgoci, zmysł ciężaru) oraz propriocepcja (ułożenie ciała i napięcie mięśniowe).

Rozpoznanie kategorii właściwych ramom interpretacyjnym dla poszczególnych zmysłów może mieć charakter indywidualny zależny od uczonego. Bogate słownictwo zastosowane przez danego autora w dużym zasobie tekstowym wymusza czasem powołanie w celach interpretacyjnych kategorii, których wcześniejsze rozważania teoretyczne nie wyłoniły. Odpowiednie zakwalifikowanie słownictwa „zmysłowego” może sprawiać wielorakie trudności. Należą do nich między innymi opisane poniżej przypadki.

1. Wiele leksemów służy uruchomieniu więcej niż jednego zmysłu. Przykładem są tu określenia dotyczące źródeł światła (*ogień, słońce*), które w różnym stopniu odnoszą się do doznań wzrokowych oraz temperatury. Podobnie nazwy widowisk muzycznych (*balet, opera, operetka*) ewokują zarówno doznania słuchowe, jak i wzrokowe. Inne powszechnie znane przykłady dotyczą zjawisk dotykowych, które stają się przyczyną powstania dźwięków (*bicie, uderzenie*) lub wywołują ból (*chłostać, klucie, obić, ranić, smagać*). W poszczególnych przykładach odczucia wielozmysłowe są nierozdzielne, a kwalifikacja do takiej czy innej kategorii wynika z interpretacji głównej treści przekazu. Inny rodzaj wielozmysłowości leksemów polega na tym, że w poszczególnych użyciach stanowią one odwołanie do odmiennych postrzeżeń. Przykładem mogą być leksemy *stroić się, strojny, strój* opisujące wrażenia wzrokowe oraz słuchowe czy też *drżący* mający odniesienie w odczuciach pracy mięśni oraz nazywający zjawisko wzrokowe ‘migotanie’.

2. Część postrzeżeń różnych obiektów tworzących określone kategorie ma charakter polisensoryczny. Dominujący w takiej sytuacji bywa zazwyczaj ten zmysł, który dla człowieka jest najważniejszy. Dla większości zdrowych ludzi jest to wzrok, dzięki

któremu poznawane są kształt (*cećka, fałda, krąg, krzyż, kula, rogaty, trójkąt, zwój, zygzak*) czy rozmiar (*długi, krótki; duży, mały*). Obie kategorie dają się postrzegać również dotykowo (*ostry, okrągły; prosty, wygięty, zakrzywiony; spłaszczony, sterczący, wypukły*), a w wyjątkowych sytuacjach również poprzez słuch (*drobny, duży, mały, wielki*) czy zmysł równowagi (*dół, góra, płytki, pochyły*). Jeśli nie zostanie przedstawiony istotny argument obniżający rangę dominującego wzroku (np. brak światła, ociemniałość) lub wzmacniający pozycję innego zmysłu (np. zwiększona wrażliwość na dźwięki u muzyków), to zasadne wydaje się uznanie wzroku za ten zmysł, w którym najsilniej zachodzi poznanie owych kategorii.

3. Zakres niektórych kategorii jest trudny do jednoznacznego określenia. Dobrym przykładem jest tu Obiekt w Postrzeżeniu_wzrokowym, w obrębie którego mogłyby się zawierać wszystkie nazwy tego, co da się zobaczyć. Takie podejście powodowałoby nadmierne kwalifikowanie do tej kategorii wszystkich rzeczowników konkretnych, co raczej należy uznać za błąd. W związku z tym przyjęto zasadę, że na podstawie słownika do tej kategorii będą przypisywane te nazwy, których denotaty funkcjonują powszechnie jako znaki odbierane zmysłem wzroku (*berło, blizna, gazeta, litera, maska, pieniądz, posąg, wpis*) lub które zostały nazwane ze względu na pewne wzrokowe cechy (*białogłowa, bielak, czarnoziem, siniak, srebrnik, szarak*). Na tej samej zasadzie w kategorii Przeszkoda w Postrzeżeniu_wzrokowym do zbioru nazw włączono wyłącznie te, oznaczające przedmioty, których ważną funkcją jest zasłanianie innych (słowem sprawiają one, że czegoś nie widać, np.: *nakrycie, pokrowiec, zasłona*)⁹. Nie zanotowano tu nazw wszystkich przedmiotów, które doraźnie mogłyby służyć za przeszkodę w widzeniu.

4. Granice między poszczególnymi kategoriami (lub częściami podkategoriami) są czasem trudne do jednoznacznego ustalenia. W obrębie kategorii Źródło światła bez wątpienia znajduje się *słońce*, gdyż jest to dla człowieka najważniejszy obiekt o tej funkcji. Z kolei *błyskawica* została zakwalifikowana do podkategorii Zjawisko świetlne, ponieważ, choć jest ona krótkotrwałym źródłem światła, nie bywa powszechnie w tym celu wykorzystywana, a jako krótkotrwałe zdarzenie o charakterze świetlnym jest postrzegana powszechnie.

Trudności w jednoznacznym kategoryzowaniu wzmaga zjawisko artystycznej korespondencji sztuk znajdujące istotne odwzorowanie w epoce romantyzmu¹⁰.

9 Do kategorii tej zostały również zaliczone nazwy czynności zasłaniania (*nakryć, okrywać, osłaniać*). Dodatkowo włączono tu także materiały i rozwiązania umożliwiające widzenie przez przeszkodę (*otwór, szkło, szyba*) oraz czynności wykonane w tym celu (*rozbiierać, zdjąć*) i stany temu służące (*przeświecać, przezroczystość*).

10 O korespondencji sztuk w ciągu dziejów ze szczególnym odniesieniem do wybranych artystów romantycznych pisze Ilona Woronow w książce *Romantyczna idea korespondencji sztuk. Standal, Hoffman, Boudelaire, Norwid*, Kraków 2008. Autorka tak syntetyzuje powody, dla których zjawisko to zachodziło: „Upraszczaając nieco, można by powiedzieć, że wykształciły się w tym czasie dwa różne sposoby mówienia o relacjach między sztukami. Pierwszy, o nastawieniu praktycznym, polegał na poszukiwaniu konkretnych rozwiązań artystycznych. Poszczególne artyści porównywali

Spowodowało ono swoiste zainteresowanie zmysłami bez odwoływania się do cielesności człowieka. Zmysły służyły raczej poznaniu wykraczającemu poza zmaterializowane postrzeganie¹¹. Doznania zmysłowe stały się podstawą opisów wizjonerskich, grozy, rozkoszy, namiętności, tudzież cierpienia, śmierci i piękna¹².

Za jeden z przejawów owej korespondencji sztuk można uznać stosowaną przez artystów synestezję, która polega na „dialogu zmysłów», w obrębie którego skojarzeniu, splątaniu i obustronnej kontaminacji ulegają rozmaite kanały sensualne¹³, co polega na „równoczesnym doznawaniu wrażeń z zakresu różnych dziedzin zmysłów¹⁴». Wiele przykładów u A. Mickiewicza, na przykład dwa poniższe z *Improwizacji* (1-2), potwierdza, że autorowi idea korespondencji sztuk nie była obca i stosował on synestezję jako środek literackiego wyrazu i artystycznej ekspresji, służący pełniejszemu opisowi doświadczanej rzeczywistości i rozumienia otaczającego świata.

- (1) A każdy dźwięk ten razem gra i płonie,
Mam go w uchu, mam go w oku¹⁵.
- (2) Każdy ton ja dobyłem, wiem o każdym tonie;
Zgadzam je, dzielę i łączę,
I w tęczę, i w akordy, i we strofy płacę,
Rozlewam je we dźwiękach i w błyskawic wstęgach¹⁶.

Wyniki badania poświęconego konceptualizacji zmysłów w twórczości Mickiewicza poprzez analizę leksyki zawartej w słowniku oraz liczby jej poświadczeń dowodzą, że zasób słownictwa użytego przez autora jest bardzo bogaty. Wszystkie zakwalifiko-

---

między sobą techniki używane w innych dziedzinach artystycznych, a następnie zastanawiali się nad możliwościami korzystania ze środków przynależnych innym sztukom (np. kolor w rzeźbie) czy osiągania ich efektów w swoich dziedzinach (np. plastyczność poezji). Drugie podejście, o wiele bardziej teoretyczne, sprowadzało się do przykładania problemu korespondencji sztuk do ogólnie przyjętych systemów estetycznych i rozstrzygania go zgodnie z nimi. W pierwszym przypadku akcentowano rolę zmysłów w tworzeniu i odbiorze dzieła sztuki, w drugim przeważnie przypisywano im rolę marginalną” (I. Woronow, *op. cit.*, s. 22).

11 Jak pisze Anna Kubicka w swojej rozprawie doktorskiej *Poetyckie konkretyzacje zmysłów w wierszach Cypriana Norwida*, Warszawa 2013, s. 8: „Zadaniem romantyków było widzenie tego, czego nie widzieli inni i słyszenie tego, o czym inni nie słyszeli” (<https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/403/Anna%20Kubicka%20-%20Zmys%5%82y%20u%20Norwida.pdf?sequence=1> [4.04.2016]).

12 Wymienione tu wątki opisuje dokładnie w swej książce *Zmysły, śmierć i diabeł w literaturze romantycznej* Mario Praz, przeł. K. Żaboklicki, Warszawa 1974. W przedmowie do drugiego wydania włoskiego autor pisze: „Sądzę, że w żadnej innej epoce literackiej zmysły nie były w sposób bardziej oczywisty podstawowym tematem dzieł wyobraźni” (M. Praz, *op. cit.*, s. 9).

13 Z. Kozłowska, *Synestezja*, „Forum Poetyki”, lato 2015, s. 110 (http://fp.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2015/07/Zuzanna_Koz%5%82owska_Synestezja_lato_2015.pdf [1.04.2016]).

14 I. Judycka, *Synestezja w rozwoju znaczeniowym wyrazów*, „Prace Filologiczne” 1963, t. 18, s. 59.

15 A. Mickiewicz, *Dziady. Poema*, [w:] idem, *Dramaty*, Warszawa 1995, s. 157.

16 *Ibidem*.

wane do leksyki zmysłowej leksemy przekroczyły liczbę dwóch i pół tysiąca (tabela 1) i wypełniły zakresy wszystkich zmysłów, co dowodzi, że polski wieszcz romantyzmu był wrażliwy na każdy z nich. Dominującą pozycję w zestawieniu zajmuje wzrok, który obejmuje blisko połowę zgromadzonej w zestawie leksyki, a ponad połowę poświadczeń tekstowych. Na drugim miejscu znajduje się słuch wypełniający niewiele więcej niż czwartą część zasobu słownictwa i blisko trzydzieści procent użyć. Na trzeciej pozycji widnieje dotyk z ponaddziesięcioprocentowym udziałem w zbiorze słów i, co ciekawe, dwukrotnie mniejszym zakresem poświadczeń w tekstach. Podobna tendencja znacznie mniejszego udziału użyć odnosi się do pozostałych zmysłów, z których kolejno występują: temperatura, wilgoć, napięcie mięśniowe, smak, ból, węch i ciężar. Odstępstwo od tego stanowią nieliczne nazwy ogólne zaświadczone w większym stopniu niż ich udział w całej leksyce. Nazwy te mają ponadto najwyższą średnią powtarzalność wystąpienia w pismach Mickiewicza. Poza nimi najczęściej autor powielał słownictwo uruchamiające zmysł wzroku i słuchu. Bardzo małą krotkość wykazują nazwy węchowate oraz odnoszące się do dotyku (przy dużej różnorodności słownictwa w drugim przypadku).

Tabela 1. Udział leksyki poszczególnych zmysłów w twórczości Adama Mickiewicza

Zmysł	Liczba leksemów	Procent liczby leksemów	Liczba użyć leksemów	Procent liczby użyć leksemów	Średnia powtarzalność leksemów
Ogólny	11	0,42	300	0,87	27,27
Wzrok	1 149	44,26	19 059	55,78	16,59
Słuch	695	26,77	9 527	27,88	13,71
Dotyk	277	10,67	1 543	4,52	5,57
Temperatura	166	6,39	1 069	3,13	6,44
Wilgoć	114	4,39	1 408	4,12	12,35
Napięcie mięśniowe	70	2,70	502	1,47	7,17
Nocycpcja – ból	33	1,27	291	0,85	8,82
Smak	38	1,46	227	0,66	5,97
Ciężar	20	0,77	156	0,46	7,8
Węch	23	0,89	86	0,25	3,74
Suma	2 596	99,99	34 168	99,99	13,16

Percepcja

Określenia ogólne dotyczące percepcji są związane ze słownictwem, które może funkcjonować w obrębie wybranej kategorii więcej niż w jednym zmysle. W ujęciu Mickiewicza podobnych określeń występuje niewiele i tworzą one układ czterech kategorii oraz określeń ogólnych nazywających zmysł, którymi są rzeczownik *zmysł*, przymiotnik *zmysłowy* oraz przysłówek *zmysłowie*. Pierwszą kategorią na podstawie

leksyki jest Percepcja. Mieszczą się w niej cztery czasowniki: *czuć*, *poczuć* oraz *dośledzać* i *dośledzić*. Dwa ostatnie mają charakter czynnościowy, gdyż zawierają element celowego działania.

Drugą kategorią jest efekt percepcji w postaci doznawanego Odczucia. Reprezentują go dwa rzeczowniki *czucie* i *wrażenie*. Trzeci element ramy to Jakość. W pismach romantycznego wieszca reprezentuje go przymiotnik *ostry* (*smak*, *wzrok*). Ostatnią kategorią w tym układzie jest obiekt. W ogólnej ramie jest on reprezentowany przez rzeczownik *znak* odnoszący się do dowolnej postaci mającej swoją treść i wyodrębnionej przez którykolwiek ze zmysłów.

Tabela 2. Leksyka ogólna zmysłów – rama Postrzeganie

Kategoria	Liczba leksemów	Leksemy	Liczba użyć leksemów
0. Zmysł	3	<i>zmysł</i> (17), <i>zmysłowie</i> (5), <i>zmysłowy</i> (9)	31
1. Percepcja	4	<i>czuć</i> (4), <i>dośledzać</i> (1), <i>dośledzić</i> (6), <i>poczuć</i> (11)	22
2. Odczucie	2	<i>czucie</i> (1), <i>wrażenie</i> (44)	45
3. Jakość	1	<i>ostry</i> (2)	2
4. Obiekt	1	<i>znak</i> (200)	200
Suma	11		300

Percepcja wzrokowa

Na podstawie *Słownika języka Adama Mickiewicza* w twórczości pisarza można wyróżnić jedenaście kategorii budujących ramę interpretacyjną Postrzeganie_wzrokowego oraz określenie ogólne *wzrok* będące nazwą zmysłu (tabela 3). Jest ona najbogatsza i najbardziej rozbudowana spośród wszystkich tu rozpatrywanych (1149 leksemów, 19 059 poświadczeń). Poszczególne kategorie składają się z kilku podkategorii, co świadczy o bogactwie i wadze tego zakresu doświadczenia, a ponadto przy dużym wypełnieniu leksemami czy też licznym potwierdzeniu użyć jest dowodem wrażliwości autora na owe doznania.

Elementy ramy zostały tu ułożone zgodnie z kolejnością zachodzenia procesów. Na początku występują określenia związane ze Źródłem światła, ponieważ to one są warunkiem zachodzenia percepcji. Zostały one rozwinięte w podkategoriach Emisja światła, Zjawisko świetlne i Jasność. Prawie całą kategorię Źródło światła wypełniają nazwy zjawisk naturalnych (np. *słońce*, *gwiazda*, *księżyc*), jedyne określenie tworu sztucznego to *lampa*, która w czasach Mickiewicza była lampą naftową, więc zawierała w sobie płomień¹⁷. Licznie reprezentowany jest także leksem *świeca*, co jest świadectwem wagi, jaką odgrywały po zmroku owe przedmioty w tamtym czasie. Funkcję źródła światła

17 W twórczości A. Mickiewicza brak określeń współczesnych elektrycznych źródeł światła, co jest odwzorowaniem realiów historycznych.

pełnią także określenia, które występują ponadto jako źródła ciepła (*ognisko, płomień, żar*), a wynika to z fizycznego związku fal widzialnych z falami termicznymi. Określenia powyższej kategorii są ściśle powiązane z podkategorią Emisja światła obejmującej leksemę wskazującą, że coś świeci (*świecić się, palić się*). Zbliżona znaczeniowo do niej jest kategoria Zjawisko świetlne, która opisuje pojedyncze (*błysk*) lub wielokrotne (*migotać*) bardzo krótkie występowania światła, a także połyskiwanie (*błyszczec*) bądź też odbijanie światła (*odbić*). Sferę związaną ze światłem uzupełnia podkategoria Jasność oparta na podstawowej opozycji jasny (*blask, jasny*) – ciemny (*mroczny, zaćmić*), z graniczną wartością braku światła (*ciemność, mrok, oćma, pomrok*).

Kolejne dwie kategorie dotyczą osoby doświadczającej i jego narządu wzroku. Element Percypujący zbiera nieliczne nazwy osób nadane ze względu na doświadczane postrzeżenie (*obserwator, widz*). Jego dopełnieniem jest podkategoria Stan percepcji obejmująca dwie pozycje (*jawa i sen*). Kolejna kategoria Narząd percepcji obejmuje nazwy części ciała odpowiedzialne za widzenie. Mieści się tu kilka leksemów (*oczeko, ślep, żrenica*), z których *oko* ma bardzo dużą frekwencję. Podkategoria Czynność i stan narządu percepcji odnosi się wyłącznie do różnych faz mrużenia (*przymrużać się, zmrużać*) oraz braku widzenia w wyniku choroby (*olsnąć, oślepnąć*) lub oślnienia (*oślepiiony*).

Centralną, choć niewielką, kategorią zmysłu wzroku jest Percepcja wiążąca wszystkie elementy ramy ze sobą. Dominują w niej czasowniki *widzieć* i *ujrzeć*. Wskazują one wyłącznie na postrzeżenia zmysłowe bez udziału woli percypującego. Uzupełniają je liczne leksemę z podkategorii Czynność percepcji, które odnoszą się do świadomego, celowego i wieloaspektowego używania zmysłu wzroku (*dojrzyć, patrzeć, spojrzeć, wypatrywać, zajrzeć*). Dodatkowe podkategorie stanowią Oddziaływanie percepcji z jednym elementem *urok* oraz Dać się zobaczyć, w której nazwy znajdują odniesienie w różnych okolicznościach wpływających na możliwości percepcji (*odsłonić, pokazać, widać, zjawienie się*) lub jej braku (*chować się, kryć, znikać*).

Dwie bardzo nieliczne w piśmiennictwie A. Mickiewicza kategorie to Narzędzia służące do opisu przyrządów optycznych pomocnych w percepcji (*lornetka, okulary, szkiełko, teleskop*) oraz Jakość percepcji, w której percypujący określa, czy dobrze widzi. Po nich miejsce przypada Przeszkodzie, obejmującej nazwy obiektów znajdujących się na linii między Percypującym a Obiektem oraz zdarzeń mających wpływ na tę percepcję. Zazwyczaj stają się one okolicznościami przeszkadzającymi w postrzeżeniu obiektu (*kurzyć się, mgła, nakrycie, zasłona*), ale czasami sprzyjają widzeniu (*kryształ, szkło, szyba; rozkryć, uchylić*) lub wręcz są przeznaczone, by widzieć (*okno, otwór*).

Zdecydowanie najliczniejszą (zarówno pod względem liczby leksemów, jak i poświadczeń) kategorią ramy Postrzeganie_wzrokowe jest Obiekt nazywający to, co człowiek postrzega wzrokiem. Wynotowany zbiór zawiera wyłącznie nazwy, w znaczeniu których istotne jest nawiązanie do wzroku (*list, książka, obraz*). Rozwinięciem

Obiektu jest podkategoria Obiekt wykreowany określająca różne indywidualne wrażenia wzrokowe złudzeń, wyobraźni czy snu (*iluzja, marzenie, sen, złudzenie*) oraz charakterystyczne dla okresu romantyzmu nazwy postrzeżeń wykraczających poza racjonalne poznanie (*imaginacja, mara, upiór, widmo, widzenie, widziadło*).

Licznie reprezentowane są podkategorie charakteryzujące objekty. Pierwszą z nich jest Wykonanie obiektu, która wymienia czynności przyczyniające się do powstania obiektów służących za znaki wzrokowe (*drukować, napisać, rysować, wymalować*), głównie pismo drukowane i odręczne. Druga podkategoria Kształt zbiera liczne nazwy związane z ogólnym zarysem wyglądu obiektów (*ceotka, fałda, góra, kropka, okrąg, półkole, spiczasty, trójkąt, zwój, zygzak*). W trzeciej podkategorii Rozmiar autor wypowiada się o wielkości obiektów, a wybrane nazwy (*długi, drobny, mały, niewielki, ogromny, wielki, wysoki*) są powszechne i wielokrotnie powtarzane.

Kolejna podkategoria Kolor bardzo silnie kojarzy się z doznaniem wzrokowymi. Odnotowane nazwy dotyczą odniesień ogólnych (*barwa, kolor*), odcieni (*blady, ciemny*) oraz wybranych kolorów. Obserwuje się dominanty dziesięciu kolorów, w tym najsilniejsze przy białym, czarnym, czerwonym i żółtym, a ponadto przy brązowym, niebieskim, różowym, srebrnym, szarym i zielonym, co należy uznać za liczbę pokąźną, ale nie nazbyt wielką. Autor stosuje również nawiązania do wielobarwności. Bardzo rzadkie są łączenia kolorów (jedynie *żółtawoczerwony* i *żółtopłowy*). Cechą wyróżniającą jest bogactwo nazw w obrębie poszczególnych dominant barwnych, na przykład przy czerwonej A. Mickiewicz stosuje oprócz nazw podstawowych (*czerwień, czerwony*) również dodatkowe (*krasa, krasny, pąsowy, rumiany, szkarłatny*), związane z odcieniami (*purpurowy, rdzawy, ryży*) oraz wielorakie odniesienia metaforyczne (*koralmowy, krwawy, ognisty, płomienisty, rubinowy*).

Określenia barw znajdują uzupełnienie w podkategorii Kolor czynność lub proces zbierające słownictwo wskazujące na czynność nadawanie kolorów obiektowi (*bielić, oczerniać, posrebrzać, pozlacać*) lub częściej zachodzenie procesów ich pojawiania się (*bielić się, czernieć, siwieć, zsinieć, żółknąć*). Ostatnią podkategorią charakteryzującą Obiekt jest Brudny zbierającą kilka nazw wskazujących na to, że jest on czysty (*czysty, szczyścić*) lub uległ on drobnej zmianie w wyniku nałożenia dodatkowych substancji (*osmalony, splamiony, umurzany*).

Ostatnie trzy kategorie mają charakter dodatkowy. Nie opisują one czynników bezpośrednio związanych z percepcją wzrokową, lecz ich nazwy mają z tym zakresem poznania podstawowy związek i często wywodzą się od innych nazw podstawowych dla wzroku. Pierwszą z tych kategorii jest Czas nazywający różne pory dnia (*brzask, jutrzeńka, świt, rano, dzień, wieczór, zmierzch, noc*) oraz zjawiska astronomiczne (*zaćmienie*) i wyznaczone okresy (*mgnienie [oka]*). Drugą jest Miejsce gromadzące kilka określeń miejsc i przestrzeni wywodzących się od innych nazw związanych ze wzrokiem (*ciemnia, ciemnica, drukarnia, głębina, ukrycie, widownia*). Trzecią kategorię,

Podobieństwo, tworzą dwa leksemy (*niepodobny, podobny*), w których nazwa wskazuje na dostrzeżone związki wyglądu porównywanych obiektów.

Najliczniejsze leksemy związane ze zmysłem wzroku to: 1. *pisać* (948), 2. *list* (890), 3. *oko* (870), 4. *widzieć* (539), 5. *patrzyć* (465), 6. *wielki* (371), 7. *napisać* (340), 8. *noc* (296), 9. *książka* (263), 10. *pieniądz* (224). Przeważa leksyka związana z obiektami (*list, książka, pieniądz*), sposobem ich wytworzenia (*pisać, napisać*) oraz rozmiarem (*wielki*). Bez wątplenia obecny jest tu silny związek z działalnością literacką pisarza. Następne najliczniejsze przykłady dotyczą percepcji, w tym narządu (*oko*) samej percepcji (*widzieć*) wraz z czynnością percepcyjną (*patrzyć*). Najczęściej przywoływana *expressis verbis* w twórczości scenaria to *noc*.

Tabela 3. Leksyka zmysłu wzroku – rama Postrzeganie_wzrokowe

Kategoria	Liczba leksemów	Leksemy	Liczba użyć leksemów
o. Zmysł ogólnie	1	wzrok (138)	138
1. Źródło światła	29	światło : <i>arcypromyk</i> (1), <i>gromnica</i> (3), <i>gwiazda</i> (154), <i>gwiazdeczka</i> (1), <i>gwiazdka</i> (6), <i>gwiazdny</i> (1), <i>gwiazdzisty</i> (8), <i>iluminacja</i> a. <i>iluminacja</i> , <i>illuminacja</i> (3), <i>księżyc</i> (56), <i>lampa</i> (30), <i>lument</i> (1), <i>luna</i> (7), <i>miesiąc</i> (15), <i>ogień</i> (24), <i>ognik</i> (7), <i>ognisko</i> (12), <i>płomień</i> (34), <i>płomyk</i> (10), <i>promień</i> (70), <i>promyk</i> (22), <i>słoneczko</i> (1), <i>słoneczny</i> (9), <i>słonko</i> (4), <i>słońce</i> (169), <i>światelko</i> (3), <i>światło</i> (125), <i>świeca</i> (50), <i>świeczka</i> (2), <i>żar</i> (11)	839
1a. Emisja światła	19	świecić : <i>iluminować</i> (1), <i>oświecać</i> (7), <i>oświecany</i> (1), <i>oświecić</i> (7), <i>oświecony</i> (4), <i>palić się</i> (7), <i>palony</i> (1), <i>pałać</i> (10), <i>paść</i> (9), <i>płonąć</i> (24), <i>przyświecać</i> (3), <i>skrzesać</i> (1), <i>świecący</i> (9), <i>świecić</i> (39), <i>wyświecić</i> (1), <i>zaświecić</i> (13), <i>zaświtać</i> (1), <i>żarzący się</i> (1), <i>żarzyć się</i> (12)	151
1b. Zjawisko świetlne	57	krótkie światło (19 : 271): <i>błysk</i> (7), <i>błyskać</i> (41), <i>błyskający</i> (1), <i>błyskanie</i> (2), <i>błyskawica</i> (31), <i>błysnąć</i> (72), <i>grom</i> (6), <i>iskierka</i> (12), <i>iskra</i> (65), <i>iskrzyący się</i> (1), <i>iskrzyć się</i> (1), <i>iskrzy-sko</i> (2), <i>piorun</i> (3), <i>przebłysnąć</i> (1), <i>szmermel</i> (1), <i>trysnąć</i> (2), <i>wyiskrzac</i> (1), <i>zabłysnąć</i> (21), <i>zaiskrzyć się</i> (1); odbijanie światła/połysek (31 : 275): <i>błyszczący</i> (29), <i>błyszczec</i> (68), <i>błyszczec się</i> (9), <i>błyszczony</i> (1), <i>błyśnienie</i> (2), <i>lśknący się</i> (1), <i>lśniący</i> a. <i>lśnący</i> a. <i>lśniący</i> a. <i>lśnący</i> a. <i>lśniący</i> (5), <i>lśnić</i> (1), <i>lśnić się</i> (1), <i>łyskanie</i> (4), <i>mieniący się</i> (1), <i>mienić się</i> (4), <i>odbić</i> (4), <i>odbić się</i> (1), <i>odbijać</i> (7), <i>odbijać się</i> (1), <i>odbijający się</i> (1), <i>odbity</i> (10), <i>odblask</i> (1), <i>odbłysek</i> (2), <i>połysek</i> (4), <i>połyśkać</i> (3), <i>połyśkać się</i> (5), <i>przyświecać się</i> (1), <i>skłący</i> (1), <i>skłńczyć się</i> (2), <i>skłnić się</i> (2), <i>świecić</i> (65), <i>świecić się</i> (31), <i>złocić się</i> (3), <i>zwierciadło</i> (5); miganie (7 : 19): <i>drżący</i> (6), <i>drzeć</i> (1), <i>migać się</i> (3), <i>migotać</i> (4), <i>migotać się</i> (1), <i>mrugać</i> (2), <i>zamigotać</i> (2)	565

1c. Jasność	80	jasny (30 : 276): <i>blask</i> (124), <i>dnieć</i> (2), <i>jaskrawo</i> (1), <i>jaskrawy</i> (4), <i>jasno</i> (6), <i>jasność</i> (13), <i>jasny</i> (42), <i>jaśnieć</i> (15), <i>jaśniejący</i> (1), <i>niegasnący</i> (1), <i>razić</i> (4), <i>rażący</i> (1), <i>rozjaśniać</i> (1), <i>rozjaśniać się</i> (2), <i>rozjaśnić</i> (1), <i>rozjaśniony</i> (1), <i>rozłnić się</i> (1), <i>rozświecać</i> (1), <i>rozświecić</i> (3), <i>światło II</i> (1), <i>światłocień</i> (1), <i>światłość</i> (6), <i>świecący się</i> (1), <i>widno</i> (1), <i>zajaśnieć</i> (11), <i>zapalać</i> (9), <i>zapalać się</i> (3), <i>zapalenie</i> (1), <i>zapalić</i> (15), <i>zapalony</i> (3); ciemny (39 : 142): <i>ciemnić</i> (1), <i>ciemnieć</i> (4), <i>cień</i> (69), <i>cieniony</i> (2), <i>dogasać</i> (1), <i>dopalać się</i> (1), <i>gasić</i> (8), <i>gasnący</i> (1), <i>gasnąć</i> (14), <i>gaśnienie</i> (1), <i>mętny</i> (7), <i>mroczący</i> (1), <i>mroczyć</i> (4), <i>mroczyć się</i> (1), <i>niejasny</i> (1), <i>omrok</i> (1), <i>pociemnieć</i> (1), <i>pogasnąć</i> (1), <i>przygasić</i> (1), <i>przygasły</i> (1), <i>przygaszać</i> (3), <i>ściemnieć</i> (2), <i>ściemnienie</i> (1), <i>zaciemniać</i> (6), <i>zaciemnić</i> a. <i>zaciemnić</i> (4), <i>zaciemiony</i> a. <i>zaciemniony</i> (1), <i>zaciemniać się</i> (1), <i>zaćmić</i> (13), <i>zaćmić się</i> (1), <i>zaćmiony</i> (3), <i>zagasać</i> (3), <i>zagasić</i> (2), <i>zagasły</i> (4), <i>zagasnąć</i> (16), <i>zgasić</i> (5), <i>zgasły</i> (1), <i>zgasnąć</i> (19), <i>zgaszony</i> (1), <i>zmierzchnąć</i> (1); brak światła (11 : 178): <i>ciemno</i> (45), <i>ciemność</i> (40), <i>ciemnota</i> (15), <i>mrocznie</i> (1), <i>mroczny</i> (2), <i>mrok</i> (36), <i>oćma</i> (5), <i>pomrok</i> (10), <i>pomroka</i> (2), <i>ślepo</i> (5), <i>ślepy</i> (17)	662
2. Percypujący	5	<i>dostrzegacz</i> (1), <i>obserwator</i> (2), <i>oko</i> (115), <i>widz</i> (25), <i>widzący</i> (4)	147
2a. Stan percepcji	2	<i>jawa</i> (10), <i>sen</i> (98)	108
3. Narząd percepcji	5	<i>oczęta</i> (11), <i>oczko</i> (21), <i>oko</i> (755), <i>ślep</i> (4), <i>żrenica</i> (86)	877
3a. Czynność i stan narządu percepcji	12	<i>olsnąć</i> (2), <i>osłepić</i> (2), <i>osłepiony</i> (1), <i>osłepnąć</i> (1), <i>przymrużać się</i> (1), <i>przymrużony</i> (2), <i>ślepotą</i> (1), <i>ślepy</i> (1), <i>zmrzuć</i> (2), <i>zmrzuć się</i> (1), <i>zmrzużony</i> (1), <i>zmrzużyć</i> (8)	23
4. Percepcja	16	<i>dostrzec</i> (19), <i>dostrzegać</i> (16), <i>dostrzegany</i> (1), <i>dostrzeżenie</i> (1), <i>dostrzeżony</i> (3), <i>obaczyć</i> (67), <i>spozrzeć</i> (19), <i>spozstrzegać</i> (3), <i>spozstrzeżanie</i> (1), <i>ujrzeć</i> (120), <i>widywać</i> (3), <i>widzenie</i> (13), <i>widzieć</i> (539), <i>zobaczenie</i> (1), <i>zobaczyć</i> (13), <i>zoczyć</i> (8)	827
4a. Czynność percepcji	56	<i>dojrzyć</i> (19), <i>napatrzeć</i> (2), <i>napatrzeć się</i> (3), <i>obejrzyć</i> (15), <i>obejrzyć się</i> (5), <i>obejrzenie</i> (1), <i>obserwacja</i> (3), <i>obserwować</i> (4), <i>oglądać</i> (48), <i>oglądać się</i> (16), <i>oglądanie</i> (1), <i>opatrzyć</i> (3), <i>patrzący</i> (3), <i>patrzeć</i> (465), <i>patrzeć się</i> (1), <i>patrzenie</i> (1), <i>pooglądać</i> (72), <i>popatrzeć</i> (3), <i>postrzec</i> (40), <i>postrzegać</i> (18), <i>przeglądać</i> (3), <i>przeglądać się</i> (1), <i>przeglądający</i> (1), <i>przeglądanie</i> (2), <i>przejrzeć</i> (17), <i>przejrzeć się</i> (1), <i>przejrzenie</i> (4), <i>przepatrzeć</i> (2), <i>przyglądać się</i> (1), <i>przyglądanie się</i> (1), <i>popatrzeć się</i> (5), <i>spoglądać</i> (5), <i>spojrzeć</i> (127), <i>spojrzenie</i> (22), <i>spozierać</i> (21), <i>śledzić</i> (33), <i>śledzony</i> (2), <i>tropić</i> (5), <i>upatrywać</i> (11), <i>upatrywany</i> (1), <i>upatrzenie</i> (1), <i>upatrzeć</i> (12), <i>wejrzyć</i> (1), <i>wejrzenie</i> (26), <i>wglądać</i> (2), <i>wizja</i> a. <i>wizja</i> (2), <i>wpatrywać się</i> (10), <i>wpatrzeć się</i> (3), <i>wyglądać</i> (61), <i>wyjrzyć</i> (1), <i>wypatrywać</i> (2), <i>wypatrzeć</i> (3), <i>wytrzeszczać</i> (oczy) (2), <i>wytrzeszczać się</i> (1), <i>wytrzeszczyć</i> (5), <i>zajrzeć</i> (34)	1 154

4b. Oddziaływanie percepcji	1	urok (2)	2
4c. Dać się zobaczyć	83	dać się zobaczyć (53 : 444): <i>figurować</i> (7), <i>jaw (na jaw)</i> (12), <i>jawić się</i> (5), <i>migać</i> (5), <i>migający</i> (8), <i>mignąć</i> (14), <i>naocznie</i> (2), <i>naoczny</i> (5), <i>objawiać się</i> (2), <i>objawić się</i> (5), <i>objawienie się</i> (2), <i>objawiony</i> (1), <i>oczywisty</i> (8), <i>oczywiście</i> (1), <i>odkryć</i> (4), <i>odkryć się</i> (2), <i>odkrywać</i> (3), <i>odslaniać</i> (4), <i>odslonić</i> (7), <i>odslonięty</i> (8), <i>odsloniony</i> (1), <i>pokazać</i> (44), <i>pokazać się</i> (15), <i>pokazanie</i> (2), <i>pokazywać</i> a. <i>pokazować</i> (27), <i>pokazywać się</i> (7), <i>pokazywany</i> (1), <i>przedstawiać</i> (7), <i>przedstawić</i> (4), <i>przeziierać</i> (2), <i>ukazać</i> (4), <i>ukazać się</i> (12), <i>ukazanie się</i> (2), <i>ukazywać</i> (3), <i>ukazywać się</i> (6), <i>widać</i> (71), <i>widno</i> (1), <i>widny</i> (20), <i>widocznie</i> (2), <i>widoczny</i> (2), <i>widomie</i> (12), <i>widomy</i> (15), <i>widzialny</i> (1), <i>widziany</i> (3), <i>widzieć się</i> (2), <i>wpółwidny</i> (1), <i>wystawiać</i> (2), <i>wystawianie</i> (3), <i>wystawiany</i> (3), <i>wystawić</i> (44), <i>wystawiony</i> (6), <i>wystąpić</i> (3), <i>zjawienie się</i> (11); nie dać się zobaczyć (30 : 255): <i>chować się</i> (5), <i>kryć</i> (12), <i>kryć się</i> (19), <i>kryjący</i> (2), <i>niedostrzeżony</i> (1), <i>niewidoczny</i> (2), <i>niewidomie</i> (6), <i>niewidomy</i> (17), <i>niewidzenie</i> (2), <i>niewidzialny</i> (18), <i>niewidziany</i> (7), <i>niknący</i> (3), <i>niknąć</i> (17), <i>schować</i> (13), <i>schowanie</i> (1), <i>schowany</i> (5), <i>skryć</i> (5), <i>skryć się</i> (15), <i>skryty</i> (2), <i>skrywany</i> (1), <i>ukryć</i> (5), <i>ukryć się</i> (13), <i>ukryty</i> (25), <i>ukrywać</i> (9), <i>ukrywać się</i> (2), <i>wymazać</i> (4), <i>zakryć się</i> (2), <i>znikać</i> (9), <i>zniknąć</i> (32), <i>zniknienie</i> (1)	699
5. Narzędzie	4	<i>lornetka</i> (3), <i>okulary</i> (8), <i>szkiełko</i> (4), <i>teleskop</i> (3)	18
6. Jakość percepcji	9	<i>niejasno</i> (3), <i>niewyraźnie</i> (2), <i>niewyraźny</i> (3), <i>(na) oślepić</i> (7), <i>pomroczyć</i> (1), <i>przeziierać</i> (2), <i>sokoli (oczy, wzrok)</i> (3), <i>zamroczony</i> (1), <i>zamroczyć</i> (6)	28
7. Przeszkoda	83	<i>kryształ</i> (25), <i>kryształowy</i> (1), <i>kurz</i> (8), <i>kurzawa</i> (6), <i>kurzyć się</i> (1), <i>mgła</i> (45), <i>nakrycie</i> (1), <i>nakryć</i> (10), <i>nakryć się</i> (1), <i>nakryty</i> (4), <i>nakrywać</i> (2), <i>obślona</i> (2), <i>obślodka</i> (2), <i>ocieniać</i> (2), <i>ocieniający</i> (1), <i>ocieniony</i> (1), <i>ocieniony</i> (1), <i>okienko</i> (7), <i>okno</i> (167), <i>okryty</i> (15), <i>okrywać</i> (13), <i>osłaniać</i> (2), <i>osłonić</i> (3), <i>osłoniiony</i> (4), <i>otwór</i> (27), <i>pokrowiec</i> (3), <i>pokrycie</i> (3), <i>pokryć</i> (2), <i>przejrzystość</i> (2), <i>przejrzysty</i> (8), <i>przeświecać</i> (2), <i>przeświecać się</i> (1), <i>przeświecający się</i> (1), <i>przeświecić</i> (1), <i>przezroczyć</i> (1), <i>przezrocze</i> (3), <i>przezroczyłość</i> (1), <i>przezroczyły</i> (6), <i>przyćmić</i> (1), <i>przyćmiony</i> (2), <i>przykrywać</i> (1), <i>przymgłony</i> (1), <i>przymrużyć</i> (1), <i>przysłonić</i> (1), <i>przysypany</i> (3), <i>rozbiierać</i> (1), <i>rozbiierać się</i> (1), <i>rozebrać</i> (1), <i>rozkręcić</i> (1), <i>rozkręcić</i> (2), <i>szkiełko</i> (4), <i>szklanica</i> (2), <i>szklanka</i> (14), <i>szklisko</i> (1), <i>szkło</i> (13), <i>szyba</i> (20), <i>ściana</i> (84), <i>ubrać</i> (10), <i>ubrać się</i> (9), <i>ubranie</i> (13), <i>ubrany</i> (30), <i>uchylać</i> (2), <i>uchylić</i> (2), <i>wdziać</i> (12), <i>wdziewać</i> (3), <i>włożyć</i> (22), <i>wpółprzejrzysty</i> (1), <i>zabrudzony</i> (1), <i>zakryty</i> (19), <i>zakrywać</i> (4), <i>zakrywać się</i> (1), <i>zastaniać</i> (6), <i>zastaniany</i> (1), <i>zastłona</i> (34), <i>zastłonić</i> (7), <i>zastłonić się</i> (1), <i>zastłoniiony</i> (1), <i>zasypać</i> (2), <i>zasypać się</i> (1), <i>zasypany</i> (3), <i>zasypujący</i> (1), <i>zasypywać</i> (2), <i>zdjąć</i> (19)	746

8. Obiekt	156	<i>aniół</i> (108), <i>aniotek</i> (1), <i>atrament</i> (6), <i>baletniczka</i> (1), <i>berło</i> (12), <i>białagłowa</i> a. <i>białogłowa</i> (2), <i>białek</i> (2), <i>białokapturny</i> (1), <i>białonogi</i> (6), <i>białopuchy</i> (1), <i>białowłosy</i> (4), <i>bielak</i> (1), <i>bielidło</i> (1), <i>bielmo</i> (1), <i>blizna</i> (3), <i>blondyn</i> (2), <i>blondyna</i> (1), <i>blondynka</i> (1), <i>błyskotka</i> (2), <i>brud</i> (4), <i>brudny</i> (7), <i>brylant</i> (15), <i>bukiet</i> (9), <i>cienik</i> (2), <i>czarnobrywka</i> (1), <i>czarnooki</i> (1), <i>czarnowłosy</i> (2), <i>czarnoziem</i> (2), <i>czarnoziemny</i> (1), <i>druk</i> (97), <i>duch</i> (41), <i>dukat</i> (31), <i>dym</i> (75), <i>dymiący</i> (1), <i>dymić</i> (5), <i>dymny</i> (2), <i>ekspozycja</i> (1), <i>farba</i> (5), <i>fasada</i> (1), <i>flaga</i> (1), <i>funt</i> (14), <i>galon</i> (2), <i>gazeta</i> (114), <i>gazetka</i> (2), <i>hieroglify</i> (2), <i>ikon</i> (1), <i>ikonografia</i> (1), <i>ilustracja</i> (1), <i>inskrypcja</i> a. <i>inskrypcja</i> (4), <i>klejnot</i> (4), <i>koronka</i> (5), <i>kreska</i> (1), <i>książeczka</i> (11), <i>książka</i> (263), <i>księga</i> (132), <i>list</i> (890), <i>litera</i> (19), <i>litografia</i> (1), <i>malowidło</i> (7), <i>manuskrypt</i> (6), <i>mapa</i> (19), <i>maska</i> (9), <i>męt</i> (4), <i>mina</i> (26), <i>miniatura</i> (3), <i>minka</i> (1), <i>moneta</i> (17), <i>Mulat</i> (1), <i>Murzyn</i> (3), <i>nadpis</i> (2), <i>napis</i> (33), <i>notatka</i> (8), <i>obraz</i> (105), <i>obrazek</i> (30), <i>odpis</i> (44), <i>omen</i> (4), <i>opera</i> (20), <i>operetka</i> (4), <i>ozdoba</i> (46), <i>oznaczenie</i> (1), <i>oznaka</i> (5), <i>parada</i> (10), <i>pejzaż</i> (4), <i>perła</i> (13), <i>pieczęć</i> (5), <i>pieniądz</i> (224), <i>pisemko</i> (18), <i>pismo</i> (30), <i>piśmiennie</i> (4), <i>piśmienny</i> (6), <i>plama</i> (13), <i>pobiała</i> (1), <i>podkryślenie</i> (2), <i>podpis</i> (26), <i>pomnik</i> (37), <i>portrecik</i> (3), <i>portret</i> (41), <i>posąg</i> (17), <i>postać</i> (73), <i>pozlota</i> (2), <i>proporzec</i> (2), <i>przedstawienie</i> (1), <i>relikwia</i> a. <i>relikwia</i> (8), <i>relikwiarzyk</i> (1), <i>rękopis</i> (18), <i>rękopism</i> (64), <i>rumieniec</i> (27), <i>rys</i> (51), <i>rysopis</i> (3), <i>rysunek</i> (8), <i>rysunkowy</i> (1), <i>sadza</i> (2), <i>scena</i> (2), <i>siniak</i> (1), <i>siwucha</i> (2), <i>srebrnik</i> (1), <i>srebrnolity</i> (1), <i>srebrnopióry</i> (3), <i>srebrnoruny</i> (1), <i>srebro</i> (29), <i>strojny</i> (7), <i>strój</i> (51), <i>szafir</i> (1), <i>szafran</i> (2), <i>szarak</i> (14), <i>szata</i> (57), <i>szmaragd</i> (2), <i>śląd</i> (91), <i>świecidło</i> (1), <i>tablica</i> (5), <i>talizman</i> (2), <i>teatrum</i> (1), <i>tekst</i> (33), <i>tęcza</i> (28), <i>tło</i> (7), <i>trop</i> (14), <i>twarz</i> (196), <i>twarzyczka</i> (7), <i>węgiel</i> (4), <i>widnokrąg</i> (7), <i>widok</i> (140), <i>widowisko</i> (13), <i>wpis</i> (2), <i>wypis</i> (15), <i>wypisek</i> (1), <i>wystawa</i> (3), <i>zapiska</i> (4), <i>zdobić</i> (12), <i>zjawienie</i> (1), <i>złotogłów</i> (2), <i>zmora</i> (1), <i>znaczek</i> (1), <i>znamię</i> (5), <i>zorca</i> (23), <i>żarzeniec</i> (1)	3 837
8a. Obiekt wykreowany	26	<i>cień</i> (30), <i>iluzja</i> a. <i>iluzja</i> (8), <i>imaginacja</i> a. <i>imaginacja</i> (39), <i>malować się</i> (w pamięci) (1), <i>mamidło</i> (2), <i>mara</i> (39), <i>marzenie</i> (31), <i>marzyć</i> (30), <i>marzyć się</i> (4), <i>przyśnić się</i> (4), <i>przywidzenie</i> (3), <i>przywidziany</i> (2), <i>przywidzieć się</i> (1), <i>sen</i> (54), <i>śnić</i> (1), <i>śnić się</i> (16), <i>upiór</i> (42), <i>urojenie</i> (4), <i>widmo</i> (21), <i>widzenie</i> (28), <i>widziadło</i> (8), <i>wizja</i> a. <i>wizja</i> (2), <i>wyobrazić</i> (9), <i>wyobrażenia</i> (29), <i>wyobrażać</i> (2), <i>złudzenie</i> (7)	417
8b. Wykonanie obiektu	77	<i>dopisać</i> (3), <i>drukować</i> (66), <i>drukować się</i> (7), <i>drukowanie</i> (13), <i>drukowany</i> (44), <i>dymiący</i> (1), <i>iluminowany</i> (1), <i>kreślić</i> (4), <i>litografować</i> (2), <i>litografowanie</i> (1), <i>litografowany</i> (1), <i>malować</i> (14), <i>malowanie</i> (2), <i>malowany</i> (11), <i>malowny</i> (5), <i>napisać</i> (340), <i>napisać się</i> (1), <i>napisanie</i> (4), <i>napisany</i> (29), <i>naznaczyć</i> (2), <i>notować</i> (2), <i>obrysowany</i> (1), <i>odpisać</i> (106), <i>odpisanie</i> (1), <i>odpisywać</i> (29), <i>odrysować</i> (2), <i>ozdabiać</i> (3), <i>ozdobić</i> (1), <i>ozdobiony</i> (2), <i>oznaczenie</i> (1), <i>pisać</i> (948), <i>pisać się</i> (1), <i>pisanie</i> (93), <i>pisany</i> (70), <i>podkreślić</i> (3), <i>podkryślać</i> (2),	2 081

		<i>podkryślony (1), podpisać (19), podpisanie (1), podpisany (4), podpisywać (8), podpisywać się (1), podpisywanie (1), przedstawienie (1), przepisać (42), przepisanie (5), przepisany (3), przepisywać (16), przepisywany (2), rysować (9), rysowanie (1), rysowany (1), skopiować (1), skreślić (14), skreślić się (1), skreślony (9), skryślenie (2), spisać (19), spisany (7), wpisać (5), wydrukować (21), wydrukować się (1), wydrukowanie (2), stroić (4), stroić się (3), wydrukowany (6), wykryślenie (1), wykryślenie (4), wykryślić (5), wymalować (2), wypisać (20), wystawienie (1), zapisać (16), zapisany (1), zapisywać (3), zapisywać się (1), zapisywanie (1)</i>	
8c. Kształt	132	<i>balon (3), bańka (5), brylantowy (7), bryła (17), bryłka (1), cętka (3), cętkowany (2), cętkowaty (1), chorągiew (45), dołek (2), dół (85), fala (97), fałda (1), fałdzisty (2), figura (6), forma (3), góra (183), kabląk (2), kędzior (4), kita (8), kitka (5), kłęb (16), kłębek a. kłębek (4), koło (208), kołowanie (1), kopiec (5), kopała (3), kółko (7), krata (1), krąg (34), krągły (10), krążek (3), kręty (7), kropka (3), kropkowany (2), krój (5), krzywo (5), krzywy (15), krzyż (87), krzyżak (13), kształt (35), kształtny (5), kula (2), kulka (2), kutas (5), kwiat (91), kwiatek (32), łuk (6), marszczka (2), marszczyć (2), marszczyć się (1), misa (6), niekształtny (6), okrąg (20), okrągłość (4), okrągły (9), opadły (1), ostry (34), pierścień (27), piramida (3), płaski (11), płytki (4), pochyły (6), pociągły (1), pofałdowany (1), pokreślony (1), półkole (3), półokrągły (1), pręga (6), promienisty (5), promienny (1), prostokąt (1), prosty (18), pulchność (1), pulchny (1), pyzaty (1), rogaty (5), rozłożysty (1), roztwarty (2), serce (1), serduszko (1), sfaldowany (1), skrzywiać się (2), skrzywić (3), skrzywić się (1), spiczasty (2), spleciony (3), splot (4), spłaszczony (2), sterzcący (5), sterzec (29), stos (29), stromy (1), szczupły (24), szpilka (6), szpilkowy (1), szpona (24), trójkąt (7), trójkątaty (1), trójkątny (1), warkocz (26), wieża (67), wity (2), wółokrągły (1), wychudły (5), wygiąć (1), wygiąć się (2), wygięty (2), wykrzywić (2), wyostrzony (2), wypukły (5), wysmukłość (1), wysmukły (15), wyspa (28), wzgórek (23), wzgórze (4), zakrzywiać się (2), zakrzywiony (1), zaokrąglać się (1), zaokrąglenie (4), zaokrąglony (2), zaostrzony (1), zaostrzyć (1), ziarnisty (1), zmarszczka (6), zmarszczony (1), zmarszczyć (4), zmięty (1), zokrąglenie (1), zwiniony (2), zwity (2), zwój (12), zygzak (1)</i>	1 651
8d. Rozmiar	54	<i>arcydlugi (1), arcygłęboki (1), arcywielki (1), cienieć (1), cieniuchny (3), cienki (14), długi (132), długość (5), drobiazg (1), drobinka (1), drobnuchny (1), drobnutki (1), drobno (1), drobny (61), duży (8), głęboki (26), głęboko (33), głębokość (3), grubawy (1), grubieć (3), grubo (3), grubość (1), gruby (21), krótki (20), krótko (11), kusy (8), malusienki (1), malutki (5), mały (192), niewielki (53), niezmierny (38), niski (7), obszerność (4), obszerny (49), ogromny (97), olbrzymi (10), rozległy (7), sążen (5), sążniowaty (1), sążnisty (2), skurczony (2), skurczyć się (1), szeroki (52), szeroko (30), wąski (21), wąsko (2), wielki (371), wielkość (11), wysoki (58), wzrost (36), zmniejszać (3), zmniejszać się (1), zwięzić (1), zwięzać się (2)</i>	1 424

8e. Kolor	128	ogólny (5 : 57): <i>barwa</i> (46), <i>barwistość</i> (1), <i>farba</i> (7), <i>kolor</i> (1), <i>odcień</i> (2); odcień (14 : 221): <i>bladawy</i> (5), <i>blado</i> (1), <i>bladość</i> (8), <i>blady</i> (55), <i>ciemny</i> (109), <i>cieniowany</i> (1), <i>ogorzały</i> (1), <i>poblady</i> (2), <i>rozpalony</i> (1), <i>szklany</i> a. <i>szklany</i> (13), <i>światły</i> (7), <i>trupci</i> (5), <i>wyblady</i> (6), <i>zblady</i> (7); wielokolorowy (8 : 37): <i>krasny</i> a. <i>kraśny</i> (14), <i>pstro</i> (1), <i>pstrokaty</i> (4), <i>pstry</i> (5), <i>różnobarwny</i> (3), <i>różnobarwy</i> (3), <i>różnofarbny</i> (6), <i>srokaty</i> (1); biały (14 : 256): <i>alabastrowy</i> (1), <i>barwisty</i> (3), <i>białawy</i> (5), <i>biało</i> (2), <i>białość</i> (5), <i>biały</i> (200), <i>biel</i> (9), <i>bieluchny</i> (4), <i>mleko</i> (<i>bielszy od mleka</i>) (1), <i>perłowy</i> (11), <i>pół-biały</i> (1), <i>śnieżny</i> (11), <i>śnieżysty</i> (1), <i>zbielały</i> (2); brązowy (5 : 12): <i>brunatny</i> (3), <i>cisawy</i> (1), <i>smagławy</i> (2), <i>smagły</i> (5), <i>śniady</i> (1); czarny (13 : 215): <i>czarniawy</i> (3), <i>czarniutki</i> (2), <i>czarno</i> (3), <i>czarność</i> (2), <i>czarny</i> (184), <i>czern</i> (3), <i>heban</i> (1), <i>kary</i> (4), <i>kir</i> (7), <i>kruczy</i> (1), <i>poczerniały</i> (1), <i>pół-czarny</i> (1), <i>wrony</i> (3); czerwony (21 : 128): <i>czerven</i> (2), <i>czerwony</i> (33), <i>korale</i> (7), <i>koralewy</i> (3), <i>krasa</i> (3), <i>krasny</i> a. <i>kraśny</i> (14), <i>krwawo</i> (2), <i>krwawy</i> (14), <i>ognisty</i> (10), <i>pasowy</i> (2), <i>plamienisty</i> (2), <i>purpura</i> (7), <i>purpurowy</i> (3), <i>rdza</i> (2), <i>rdzawy</i> (2), <i>rubinowy</i> (3), <i>rumiany</i> (4), <i>ryży</i> (1), <i>szkarłat</i> (10), <i>szkarłatny</i> (1), <i>zakrwawiony</i> (3); niebieski (10 : 57): <i> błękitnawy</i> (1), <i> błękitno</i> (1), <i> błękitny</i> (24), <i> ciemnobłękitny</i> (1), <i> granat</i> (1), <i> granatowy</i> (2), <i> lazurowy</i> (2), <i> modry</i> (16), <i> niebieski</i> (6), <i> szafirowy</i> (3); różowy (2 : 17): <i> róż</i> (2), <i> różowy</i> (15); srebrny (2 : 58): <i> srebrny</i> (48), <i> srebrzysty</i> (10); szary (8 : 84): <i> bury</i> (5), <i> popielaty</i> (1), <i> sinawy</i> (1), <i> sino</i> (1), <i> siność</i> (2), <i> siny</i> (19), <i> siwy</i> (32), <i> szary</i> (23); zielony (8 : 93): <i> ciemnozielony</i> (2), <i> szmaragdowy</i> (2), <i> zieleń</i> (2), <i> zielonawy</i> (2), <i> zielono</i> (1), <i> zieloność</i> (2), <i> zielonowłosy</i> (2), <i> zielony</i> (80); żółty (18 : 115): <i> bułany</i> (3), <i> bursztynowy</i> (6), <i> jasnozłoty</i> (2), <i> płowy</i> (6), <i> poźłocisty</i> (1), <i> szafranowy</i> (1), <i> złocisty</i> (19), <i> złoto</i> (6), <i> złotofarby</i> (1), <i> złotokłosa</i> (1), <i> złotowłosa</i> (1), <i> złoty</i> (40), <i> żółć</i> (1), <i> żółtawoczerwony</i> (1), <i> żółtawy</i> (1), <i> żółto</i> (2), <i> żółtopłowy</i> (1), <i> żółty</i> (22)	1 350
8f. Kolor czynność lub proces	77	<i>barwiony</i> (1), <i>bieleć</i> (1), <i>bieleć się</i> (1), <i>bielejący</i> (1), <i>bielić</i> (3), <i>bielić się</i> (6), <i>bielony</i> (2), <i>bladnąć</i> (17), <i>blaknąć</i> (1), <i>blednieć</i> (5), <i>czernić się</i> (3), <i>czernieć</i> (7), <i>czervenieć się</i> (11), <i>czervenieć</i> (2), <i>czervenieniejący się</i> (2), <i>oczerniać</i> (1), <i>oczerniony</i> (1), <i>opalić</i> (1), <i>ozieleniać</i> (1), <i>ozłocony</i> (3), <i>plonąć się</i> (2), <i>pobladnąć</i> (15), <i>poczernieć</i> (2), <i>poczernieć</i> (1), <i>poczerniony</i> (1), <i>posiwiaty</i> (1), <i>posiwieć</i> (1), <i>posrebrzać</i> (1), <i>posrebrzany</i> (4), <i>posrebrzony</i> (2), <i>poszarzeć</i> (1), <i>poszarzeć się</i> (1), <i>pożłacać</i> (1), <i>pożłacać się</i> (1), <i>pożlacany</i> (4), <i>pożółkły</i> (1), <i>pożółknąć</i> (1), <i>pożółknieć</i> (2), <i>rdzawić</i> (1), <i>różować</i> (1), <i>różować się</i> (1), <i>rumienieć się</i> (2), <i>szcernieć</i> (4), <i>siwieć</i> (1), <i>spiec</i> (<i>raka</i>) (1), <i>splonąć</i> (2), <i>splonąć się</i> (2), <i>srebrzyć się</i> (8), <i>szuwaksowany</i> (1), <i>śnieżyć się</i> (1), <i>ubiełać</i> (1), <i>ubielony</i> (2), <i>umalować</i> (3),	202

		wyzłacać (2), wyzłacany (3), wyzłocony (1), wyzółkły (1), wyzółknąć (1), zaczerwienić się (2), zaczerwieniony (3), zafarbowany (1), zardzewieć (1), zardzewiały (1), zazielenić (1), zazielenić się (2), zbieleć (1), zbladnąć (20), zielenić się (5), zieleniejący się (1), złocić (2), złocony (1), zsiniały (2), zsinieć (2), zżółkły (3), zżółknieć (1), zółcić się (1), zółknąć (1)	
8g. Brudny	9	czysty (33), osmalić (1), osmalony (1), oczyścić (1), skalany (1), splamić się (2), splamiony (1), umurzany (2), zbrukać (2)	44
9. Czas	20	brzask (3), dzienny (22), dzień (151), dzionek (5), jutrzienka (21), mgnienie (oka) (6), noc (296), nocny (1), nox (1), nów (7), ranek (55), ranny II (33), rano (110), świt (11), świtać (4), świtanie (2), wieczór (160), zaćmienie (1), zmierzch (2), zmrok (4)	941
10. Miejsce	6	ciemnia (1), ciemnica (10), drukarnia (24), głęбина (20), ukrycie (13), widownia (1)	69
11. Podo- bieństwo	2	niepodobny (2), podobny (57)	59
Suma	1 149		19 059

Tym, co charakteryzuje A. Mickiewicza w zakresie zmysłu wzroku, jest bez wątpienia charakter historyczny czasów, w których żył, i okoliczności, wśród których tworzył swoje dzieła. Znamiennym przykładem są wymienione źródła światła dostępne za życia autora. Składają się na nie wyłącznie naturalne źródła kosmiczne poszerzone o płomień różnego pochodzenia.

Drugim wyróżnikiem twórcy *Pana Tadeusza* jest bogactwo słownictwa. W poszczególnych kategoriach, w których uaktywnia się autor (np. w kolorach), używa on wielu określeń synonimicznych i bliskoznacznych, które wpływają na kształtowanie odcieni znaczeniowych w zamierzonych celach i udane budowanie prostych lub kunsztownych wypowiedzi. Można tu mówić o bardzo dużej sprawności językowej pisarza, lecz jednocześnie należy zauważyć, że nie tworzy on nowego słownictwa i nie spotyka się określeń idiolektalnych.

Charakterystyczna dla autora *Dziadów* jest leksyka obejmująca postrzegane obiekty świata duchowego (pozaziemskiego) jak *mara*, *upiór*, *widmo* czy *widziadło*. Zmysł wzroku stał się dla romantycznego pisarza sposobem poznania także przestrzeni niedostępnych zwykłym ludziom.

Analiza percepcji wzrokowej A. Mickiewicza na podstawie słownika i kontekstów słownikowych wykazuje, że autor był wnikliwym obserwatorem nie tylko świata realnego, ale także wykraczającego poza zwykłe poznanie świata duchowego. Dokładnie kreślił on kształt, rozmiar czy kolor postrzeganych wrażeń i stosował w tym celu bogate środki językowe.

Percepcja słuchowa

Zjawiska percepcji słuchowej w twórczości A. Mickiewicza układają się w 10-elementową ramę interpretacyjną oraz określenie ogólne zmysłu *słuch* (tabela 4). Jest ona druga pod względem liczebności (695 leksemów i 9527 poświadczeń) i w przybliżeniu dwukrotnie mniejsza od Postrzegania_wzrokowego. Poszczególne kategorie są rozbudowane przez uzupełniające je podkategorie. Całość została ułożona w kolejności zachodzenia procesów słyszenia.

Pierwsza kategoria Zdarzenie dźwiękowe odnosi się do przyczyny pojawienia się dźwięku, którą jest wprawienie w drganie jakiegoś obiektu. W słowniku pisarza bezpośrednie odniesienie w tym kontekście znalazły dwie formy czasownikowe *potrącić* oraz *uderzony*¹⁸. Uczestnik takiego zdarzenia jest nazywany Wykonawcą i może on być osobowy indywidualny (*cymbalista, śpiewak*) lub zbiorowy (*ansambl, chór*) bądź też zwierzęcy (*derkacz, grzechotnik, puchacz*). Nazwy wskazują ponadto, że wykonawca sam jest źródłem dźwięku (*płaczka*) lub korzysta z pomocy przedmiotów, zwykle instrumentów (*dzwonnik*). Dopełnieniem tej kategorii jest podkategoria Skłonność, w której ujawniane jest częste wytwarzanie dźwięków przez określonych wykonawców (*gadatliwy, krzykliwy*), oraz Stan narządu mowy informujący o zmianie jakościowej barwy mowy lub całkowitym zaniku mowy (*ochrypnąć, oniemieć*). W obrębie Zdarzenia dźwiękowego mieści się także podkategoria Instrument obejmująca nazwy przedmiotów o funkcji estetycznego wytwarzania wielu dźwięków (*arfa, bęben, trąba*) oraz eksponowanych ich części (*struna*). Dopełniają ją dwie niewielkie podkategorie istotnie z nią związane, Przygotowanie instrumentu do gry (*nastroić, stroić*) oraz Wykonanie muzyki (*gra, grywać*), które odnoszą się do działań przygotowawczych i właściwych przy wytwarzaniu dźwięków za pomocą odpowiednich instrumentów.

Kolejne kategorie związane są z konceptualizacją przemieszczania się dźwięku (fal dźwiękowych) od jego źródła do Percypującego. Pierwsza z nich Zaistnienie potwierdza obecność dźwięku w otoczeniu osoby doznającej wrażeń słuchowych (*brzmieć, zabrzmieć*). Druga – Droga – jest językowym poświadczeniem zachodzenia zjawiska dźwiękowego echa (*echo, odbić się*).

Następne dwie kategorie odnoszą się do osoby, która słyszy, zwaną Percypującym¹⁹. Na podstawie słownika ustalić w tej roli można sześć rzeczowników, z których najliczniejszy jest *słuchacz*, ponadto rzadkie *podśluchiwaniec* czy *słówkołówa*²⁰. Drugą kategorią

18 Więcej przykładów sytuacji będących przyczyną powstania dźwięku zostało umieszczonych wśród leksyki zmysłu dotyku, gdyż to odczucie jest tam na pierwszym planie.

19 Nie jest tu rozpatrywana sytuacja, gdy doświadczającym słyszenia jest zwierzę. Aby włączyć podkategorie o tym charakterze, należałoby przejrzeć wszystkie konteksty dźwiękowe i sprawdzić, czy w tej roli występuje jakiś podmiot zwierzęcy. Nie ma ona dla całej ramy Percepcji_słuchowej istotnego znaczenia. Ze wstępnej orientacji wynika, że u Mickiewicza jest ona nieobecna.

20 W roli Percypującego może w tekście wystąpić każdy osobowy podmiot. Zestawienie niniejsze zbiera leksemy z zawartym składnikiem znaczenia o takiej funkcji.

bezpośrednio związaną z osobą doświadczającą słyszenia jest Narząd percepcji. W tej roli notuje się dwa rzeczowniki *ucho* i *uszko*. Jej dopełnieniem jest podkategoria Stan narządu percepcji, która w kilku określeniach odnosi się do braku słyszenia ze względu na chorobę odpowiedzialnego narządu (*głuchota, ogłuchnąć*).

Dalsze miejsce w tabeli zajmuje centralna kategoria, czyli Percepcja, w której łączą się zewnętrzne właściwości fali dźwiękowej z wewnętrznymi odczuciami wrażeń słuchowych. Percepcja słuchowa wyrażana jest przez A. Mickiewicza standardowo w kilku czasownikach, z których *słyszeć* ma największą frekwencję. Uzupełniają je określenia czynności percepcyjnej uwidaczniające świadome i zazwyczaj celowe (podobnie jak w przypadku postrzeżeń wzrokowych) odbieranie wrażeń słuchowych. Spośród dziesięciu zanotowanych leksemów dominującą pozycję zajmuje czasownik *słuchać*. Kolejna podkategoria uzupełniająca Percepcję to Dać się usłyszeć z trzema określeniami odniesionymi do możliwości słyszenia (*słyszać, słyszalny*) oraz braku takiej możliwości (*niewysłuchany*). Kategoria Jakość percepcji z jednym przysłówkiem *niewyraźnie* kończy sferę percepcyjną w zakresie słyszenia. Należy tu dodać, że zarówno pod względem liczby leksemów, jak i liczby poświadczonych tekstowych określenia właściwe percepcji słuchowej są w twórczości autora *Pana Tadeusza* znacznie skromniejsze i bardziej standardowe od analogicznych dla percepcji wzrokowej.

Najbardziej rozwiniętym ilościowo i jakościowo obszarem w percepcji słuchowej A. Mickiewicza jest ten związany z bogactwem doznań słuchowych, czyli dźwięków. Autor użył w swojej twórczości 315 różnych pod względem gramatycznym nazw na Dźwięk (*brzęczeń, brzęczący brzęk; ryczeń, ryczący, ryk*) oraz 137 nazw odnoszących się do najliczniej poświadczanej Mowy, a dodatkowo 20 na Śpiew i 5 na ruch w postaci Skoku. Ponadto 11 określeń wskazuje na doznania Braku dźwięku, kilka zaś dla Zawołań (*eh, ehej, ej*) i Dźwięku towarzyszącego (*wtór, wtórować*). Zbiór ten domyka podkategoria Dźwięk czynność będąca poświadczaniem tego, że za pomocą dźwięku wykonywane są rozmaite czynności (*dodzwonić się, dostukać się, poklaskiwać*).

Charakterystyka Dźwięku jest konceptualizowana w kategorii Cechy dźwięku, na którą składa się zestaw kilku równorzędnych podkategorii. Ich liczba i zawartość potwierdzają, że dźwięki są trudne dla człowieka w konceptualizacji, a opis ich jakości sprawia kłopoty nawet takiemu mistrzowi słowa jak Mickiewicz. Jedyńą łatwo wyrażaną cechą dźwięku jest Głośność (*cicho, głośno*). Pozostałe to skromnie reprezentowana Barwa (*dźwięczny, głuchy*) oraz kilkuelementowa Czas trwania (*długi, przeciągły*) i zaledwie jednoelementowa Tempo (*skoczny*).

Ostatnie Kategorie można potraktować za dodatkowe i uzupełniające dla dźwięków. Pierwsza złożona z trzech podkategorii odnosi się głównie do sztuki muzycznej funkcjonującej w obrębie doznań słuchowych. Mieszczą się w niej Połączenie dźwięków nazywające odpowiednio poukładane dźwięki (*akord, melodia, muzyka*), Kompozytor z zaledwie trzema składnikami (*Huml, Mozart i Rossini*) oraz Obiekt percepcji z prze-

ważając liczbą form muzycznych (*aria, balet, kantata, polonez*) i ich części (*takt*), a także odniesieniem o charakterze ogólnym *dźwięczostromny*. Całość kończy kategoria Miejsce świadcząca o tym, że istnieją miejsca i przestrzenie nazywane ze względu na charakteryzującą je dźwięk (*dzwonnica, zacisze*).

Tabela 4. Leksyka zmysłu słuchu – rama Postrzeganie_słuchowe

Kategoria	Liczba leksemów	Leksemy	Liczba użyć leksemów
o. Zmysł	1	<i>słuch</i> (29)	29
1. Zdarzenie dźwiękowe	2	<i>potrącić</i> (1), <i>uderzony</i> (1)	2
1a. Wykonawca	32	<i>ansembl</i> a. <i>ansambl</i> (1), <i>basetlista</i> (2), <i>chór</i> (107), <i>cymbalista</i> (2), <i>derkacz</i> (3), <i>dzwonnik</i> (1), <i>gęślarz</i> (1), <i>grzechotnik</i> (1), <i>kantorka</i> (1), <i>kapela</i> (7), <i>krzykacz</i> (2), <i>kwartet</i> (1), <i>miaukus</i> (1), <i>mowca</i> a. <i>mówca</i> (40), <i>mówiący</i> (5), <i>mruczek</i> (1), <i>muzyk</i> (12), <i>muzykant</i> (2), <i>pisklę</i> (3), <i>piskorz</i> (1), <i>płaczek</i> (2), <i>płaczka</i> (1), <i>puhacz</i> a. <i>puchacz</i> (7), <i>skrzypak</i> a. <i>skrzypek</i> (4), <i>śpiewaczka</i> (1), <i>śpiewający</i> (3), <i>śpiewak</i> (15), <i>tenor</i> (1), <i>trębacz</i> (5), <i>trubadur</i> (7), <i>wołający</i> (3), <i>wzdychający</i> (1)	244
1b. Skłonność	2	<i>gadatliwy</i> (1), <i>krzykliwy</i> (15)	16
1c. Stan narządu mowy	3	<i>ochrypnąć</i> (1), <i>oniemić</i> (2), <i>oniemieć</i> (4)	7
1d. Instrument	22	<i>arfa</i> (<i>arfa/harfa</i>) (7), <i>bas</i> (2), <i>basetla</i> (4), <i>bęben</i> (16), <i>bęberek</i> (5), <i>cymbały</i> (6), <i>cytara</i> a. <i>cytra</i> (2), <i>dzwon</i> (23), <i>dzwonek</i> (25), <i>flet</i> (7), <i>fletnia</i> (3), <i>gitara</i> (12), <i>harmonika</i> (3), <i>piszczałka</i> (3), <i>puzon</i> (1), <i>skrzypce</i> (5), <i>skrzypieczki</i> (1), <i>skrzypica</i> (1), <i>struna</i> (35), <i>taraban</i> (1), <i>trąba</i> (28), <i>trąbka</i> (6)	196
1e. Przygotowanie instrumentu do gry	8	<i>nastroić</i> (7), <i>nastroić się</i> (1), <i>nastrojony</i> (5), <i>stroić</i> (3), <i>stroić się</i> (1), <i>strojny</i> (2), <i>strojony</i> (1), <i>strój</i> (1)	21
1f. Wykonanie muzyki	3	<i>gra</i> (1), <i>grywać</i> (1), <i>przegrywać</i> (1)	3
2. Zaistnienie	5	<i>brzmiący</i> (5), <i>brzmieć</i> (27), <i>przebrzmieć</i> (3), <i>wydać</i> (<i>głos, jęk, krzyk</i>) (6), <i>zabrzmieć</i> (14)	55
2a. Droga	4	<i>echo</i> (43), <i>odbić się</i> (2), <i>odbijać się</i> (2), <i>odbijać</i> (3)	50
3. Percypujący	6	<i>podśluchiwać</i> (1), <i>słówkołowca</i> (1), <i>słówkołów</i> (1), <i>śluchacz</i> (35), <i>śluchający</i> (2), <i>ślyszący</i> (1)	41
4. Narząd percepcji	2	<i>ucho</i> (161), <i>uszek</i> (3)	164
4a. Stan narządu percepcji	4	<i>głucho-ślepotą</i> (1), <i>głuchota</i> (1), <i>głuchy</i> (5), <i>ogłuchnąć</i> (1)	8
5. Percepcja	8	<i>dosłyszany</i> (1), <i>dosłyszeć</i> (7), <i>posłyszeć</i> (11), <i>śluchany</i> (2), <i>ślyszany</i> (2), <i>ślyszeć</i> (298), <i>usłyszeć</i> (45), <i>zadzwońić</i> (1)	367

5a. Percepcja czynność	10	<i>dosłuchać</i> (2), <i>podśłuchać</i> (14), <i>podśłuchiwać</i> (2), <i>posłuchać</i> (12), <i>posłuchanie</i> (4), <i>przysłuchiwać się</i> (1), <i>śłuchać</i> (324), <i>śłuchanie</i> (7), <i>wysłuchać</i> (14), <i>wysłuchanie</i> (4)	384
5b. Dać się usłyszeć	3	<i>niewysłuchany</i> (1), <i>słyszalny</i> (1), <i>ślychać</i> (126)	128
6. Jakość percepcji	1	<i>niewyraźnie</i> (2)	2
7. Dźwięk	315	czasownik (174 : 120): ogólne (6 : 89): <i>odezwać się</i> (41), <i>odszeptać</i> (1), <i>odzywać się</i> (2), <i>ozwać się</i> (37), <i>zadzwońić</i> (7), <i>zaszeptać</i> (1); cecha: wysoki/niski, jednorodny/niejednorodny, cichy/głośny (30 : 151): <i>gwizdać</i> (2), <i>huczeć</i> (14), <i>hukać</i> (1), <i>pisnąć</i> (5), <i>piszczeć</i> (2), <i>pogwizdywać</i> (1), <i>skrzypieć</i> (2), <i>skrzypnąć</i> (3), <i>skwierczeć</i> (1), <i>syczeć</i> (2), <i>sykać</i> (3), <i>syknąć</i> (1), <i>szeleścić</i> (3), <i>szemrać</i> (3), <i>szumieć</i> (24), <i>świsnąć</i> (14), <i>świstać</i> a. <i>świszczeć</i> (17), <i>tarkotać</i> (1), <i>tętnić</i> (3), <i>zagrzmieć</i> (23), <i>zagwizdać</i> (1), <i>zahuczeć</i> (2), <i>zahukać</i> (1), <i>zaszeleścić</i> (3), <i>zaszumieć</i> (3), <i>zaświstać</i> (1), <i>zatrzeszczeć</i> (1), <i>zazgrzytać</i> (1), <i>zgrzytać</i> (11), <i>zgrzytnąć</i> (2); człowiek (34 : 418): <i>burczeć</i> (4), <i>chlipać</i> (1), <i>chrapać</i> (4), <i>chrząknąć</i> (1), <i>chuchać</i> (1), <i>cmokać</i> (2), <i>cmoknąć</i> (1), <i>dąć</i> (2), <i>deptać</i> (2), <i>dyszeć</i> (17), <i>jęczeć</i> a. <i>jęczyć</i> (35), <i>jęknąć</i> (13), <i>kichać</i> (1), <i>kichnąć</i> (1), <i>klaskać</i> (16), <i>klasnąć</i> (12), <i>plakać</i> (120), <i>poszlochać</i> (1), <i>rozplakać się</i> (2), <i>rozśmiać się</i> (4), <i>sapać</i> (2), <i>stękać</i> (1), <i>stęknąć</i> (1), <i>szlochać</i> (14), <i>śmiać się</i> (46), <i>tupać</i> (5), <i>tupnąć</i> (2), <i>westchnąć</i> (35), <i>wyplakać</i> (1), <i>wzdychać</i> (38), <i>zaplakać</i> (15), <i>zaśmiać się</i> (15), <i>ziewać</i> (4), <i>ziewnąć</i> (2); instrument (6 : 61): <i>bić</i> (42), <i>trąbić</i> (9), <i>wybić</i> (4), <i>wybijać</i> (2), <i>wygrać</i> (1), <i>zatrąbić</i> (3); natura (4 : 71): <i>buchać</i> (23), <i>buchnąć</i> (23), <i>grzmieć</i> (24), <i>ziać</i> (1); przedmiot/ruch (28 : 119): <i>brząkać</i> (5), <i>brząknąć</i> a. <i>brzęknąć</i> (6), <i>brzdąkać</i> (1), <i>brzęczeć</i> (7), <i>chrząsnąć</i> (3), <i>dzwonić</i> (26), <i>dźwięknąć</i> (1), <i>kołatać</i> (6), <i>kuć</i> (2), <i>pacnąć</i> (1), <i>pukać</i> (12), <i>puknąć</i> (1), <i>stukać</i> (6), <i>stukać się</i> (1), <i>stuknąć</i> (2), <i>trzaskać</i> (1), <i>trzaskać się</i> (1), <i>trzasnąć</i> (11), <i>trzeszczeć</i> (2), <i>uderzyć</i> (11), <i>zabrzęczeć</i> (2), <i>zakołatać</i> (2), <i>załopotać</i> (1), <i>zapukać</i> (2), <i>zastukać</i> (1), <i>zatrzaskać</i> (1), <i>zatrzasnąć</i> (3), <i>zatrzepiotać</i> (1); ciecz (8 : 16): <i>chlusnąć</i> (3), <i>chlustać</i> (1), <i>pleskać</i> (1), <i>pluchać</i> (1), <i>pluskać</i> (4), <i>pluskać się</i> (2), <i>plusnąć</i> (3), <i>pluszczeć</i> (1); wybuch (3 : 7): <i>huknąć</i> (4), <i>łokotać</i> (1), <i>spalić</i> (2); zwierzę (54 : 188): <i>beczeć</i> (6), <i>bęczeć</i> (1), <i>bekać</i> (1), <i>bzykać</i> (3), <i>bzyknąć</i> (2), <i>chłęptać</i> (3), <i>chrobotać</i> (1),	2 206

		<i>chrupać</i> (2), <i>chrypieć</i> (1), <i>fukać</i> (3), <i>furknąć</i> (2), <i>gęgać</i> (1), <i>gęgnąć</i> (1), <i>gruchać</i> (5), <i>gruchnąć</i> (1), <i>kleknąć</i> (1), <i>klektać</i> (1), <i>kłapać</i> (1), <i>kłapnąć</i> (1), <i>krakać</i> (7), <i>krzyczeć</i> (3), <i>krzyknąć</i> (2), <i>ksykać</i> (1), <i>ksyknąć</i> (1), <i>kwiczeć</i> (2), <i>kwikać</i> (1), <i>kwilić</i> (2), <i>miauknąć</i> (1), <i>mruczeć</i> (1), <i>mruknąć</i> (1), <i>parskać</i> (2), <i>parsknąć</i> (4), <i>piać</i> (11), <i>puhać</i> (1), <i>ryczeć</i> (11), <i>ryknąć</i> (20), <i>rżeć</i> (5), <i>skowyczeć</i> (2), <i>skrzeczeć</i> (2), <i>szczekać</i> (3), <i>szczękać</i> (1), <i>szczęknąć</i> (1), <i>świegotać</i> a. <i>świergotać</i> (1), <i>świerkać</i> (1), <i>tokować</i> (2), <i>warknąć</i> (3), <i>wrzasnąć</i> (20), <i>wrzeszczeć</i> (9), <i>wycić</i> (16), <i>wygrywać</i> (1), <i>zarżeć</i> (6), <i>zaszczekać</i> (1), <i>zawarczeć</i> (1), <i>zawycić</i> (5); imiesłów (21 : 40): <i>beczący</i> (1), <i>bijący</i> (2), <i>brzęczący</i> (2), <i>dyszący</i> (1), <i>dzwoniący</i> (1), <i>dźwięczący</i> (1), <i>grzmiący</i> (5), <i>huczący</i> (1), <i>jęczący</i> (1), <i>klaskający</i> (1), <i>krzyżący</i> (3), <i>plączący</i> (4), <i>ryczący</i> (2), <i>rżący</i> (3), <i>skrzypiący</i> (2), <i>syczący</i> (1), <i>szemrzący</i> (1), <i>szumiący</i> (3), <i>śmiejący się</i> (3), <i>wrzeszczący</i> (1), <i>zaplakany</i> (1); przymiotniki (3 : 6): <i>szumny</i> (2), <i>wiwatny</i> (1), <i>wiwatowy</i> (3); rzeczowniki (102 : 935): <i>bas</i> (2), <i>beczenie</i> (1), <i>bicie</i> (13), <i>brzęczenie</i> (2), <i>brzęk</i> (6), <i>bzyk</i> (1), <i>chrapanie</i> (1), <i>chrupanie</i> (1), <i>dzwon</i> (5), <i>dzwonek</i> (3), <i>dźwięk</i> (62), <i>fuk</i> (1), <i>fukanie</i> (1), <i>głos</i> (28), <i>głosik</i> (1), <i>granie</i> (12), <i>grom</i> (12), <i>grzmienie</i> (2), <i>grzmot</i> (18), <i>gwar</i> (23), <i>gwizdanie</i> (1), <i>hałas</i> (60), <i>huk</i> (20), <i>jęczenie</i> (4), <i>jęk</i> (46), <i>kanonada</i> (2), <i>kichanie</i> (1), <i>krakanie</i> (1), <i>krok</i> (2), <i>krzyk</i> (10), <i>ksyk</i> (1), <i>kucie</i> (3), <i>kukanie</i> (1), <i>kwik</i> (1), <i>łkanie</i> (3), <i>łaskot</i> (24), <i>mruczenie</i> (1), <i>mruk</i> (1), <i>nuta</i> (15), <i>odgłos</i> (28), <i>odzew</i> (1), <i>ogień</i> (24), <i>oklask</i> (18), <i>okrzyk</i> (20), <i>parskanie</i> (1), <i>pianie</i> (1), <i>pieśń</i> (2), <i>piorun</i> (3), <i>pisk</i> (2), <i>plusk I</i> (1), <i>placz</i> (37), <i>plakanie</i> (1), <i>poświst</i> (1), <i>półton</i> (1), <i>przyklask</i> (3), <i>puk I</i> (1), <i>pukanie</i> (1), <i>rumor</i> (1), <i>rwetes</i> (2), <i>ryczenie</i> (1), <i>ryk</i> (11), <i>rżenie</i> (4), <i>skowyt</i> (2), <i>skowytanie</i> (1), <i>skrzyp</i> (3), <i>skrzywienie</i> (1), <i>strzał</i> (6), <i>stuk I</i> (5), <i>stukanie</i> (4), <i>stuknienie</i> (1), <i>syk</i> (2), <i>szczekanie</i> (1), <i>szczękanie</i> (1), <i>szelest</i> (9), <i>szemranie</i> (1), <i>szloch</i> (1), <i>szlochanie</i> (4), <i>szmer</i> (30), <i>szum</i> (23), <i>śmianie się</i> (1), <i>śmiech</i> (53), <i>śpiew</i> (4), <i>świst</i> (10), <i>świstanie</i> (1), <i>tarkot</i> (6), <i>tętent</i> (10), <i>ton</i> (21), <i>trzask</i> (15), <i>turkot</i> (1), <i>uderzenie</i> (3), <i>warczenie</i> (1), <i>westchnienie</i> (50), <i>wiwat</i> (9), <i>wrzask</i> (37), <i>wrzawa</i> (8), <i>wybuch</i> (5), <i>wycie</i> (8), <i>wystrzał</i> (21), <i>wzdychanie</i> (5), <i>zgiełk</i> (9), <i>zgrzyt</i> (2), <i>zgrzytanie</i> (3); wykrzykniki (19 : 102): <i>brawo</i> (12), <i>cha cha</i> a. <i>ha ha</i> (51), <i>chichi</i> (4), <i>cmok</i> (1), <i>fe</i> (3), <i>fit, fit, fit</i> (1), <i>fiu, fiu</i> (1), <i>hu</i> (4), <i>hum</i> (2), <i>pac</i> (1), <i>paf</i> (1), <i>pęc</i> (1), <i>plask</i> (2), <i>plusk II</i> (3), <i>pstręk</i> (1), <i>puk II</i> (3), <i>stuk II</i> (9), <i>tak tak tak tak tata tata</i> (1), <i>uaaa</i> (1)

7a. Mowa	137	mowa (126 : 4114): <i>bąkać (1), bąknąć (2), bełkotać (4), bębnić (2), burczeć (1), deklamować (3), deklamowanie (2), deklamowany (1), dyktować (8), dyktowanie (1), dyktowany (1), gadać (196), gadający (1), gadanie (12), gardłować (1), gawędzić (6), głos (175), gwarzyć (5), jąkać (8), jąkać się (2), jąkanie się (1), jęknąć (2), kandować (1), kandowanie (1), krzyczeć (96), krzyk (61), krzyknąć (126), kwilić (2), mowa (15), mówić (956), mówienie (6), mówiony (1), mówka (1), mrużyć (3), nafukać (1), nagadać (2), nagadać się (4), nakłąć (3), nałajac (2), nawołać (2), nawoływanie (1), odezwać się (41), odmruknąć (1), odrzec (1), odzywać się (20), ofuknąć się (3), okrzyknąć (1), paplać (4), paplający (1), paplanie (1), pisk (22), pisać (3), piszczeć (2), pleść (14), podszeptnąć (1), podszept (1), podszeptywanie (1), podyktować (1), pogadać (4), pogawędzić (2), pokrzykiwać (1), połajac (1), połajany (1), powiedzieć (17), półsłówko (1), prawić (30), prośba (101), przegadać (2), przegawędzić (1), przegwarzyć (1), przemowa (6), przemówić (18), przemówienie (2), przemówienie się (1), przemówiony (1), rozmowa a. rozgovor (4), rozmawiać (49), rozmawianie (3), rozmowa (212), rozmówić się (40), rozmówienie się (2), rzecz (419), samogłoska (10), skandowanie (1), skwierczeć (1), skwierk (2), słowo (740), słówko (50), spółgłoska (8), sylaba (1), sylabizować (2), szczebiotać (2), szczekać (3), szemrać (9), szemranie (5), szepnąć (15), szept (5), szeptać (41), szeptający (1), szeptanie (2), świergotać (4), trąbić (2), trzepać (3), warczeć (2), wołać (183), wołanie (9), wykrztusić (1), wykrzykiwać (1), wykrzyknąć (6), wykrzyknienie (1), wymawiać (25), wymawianie (2), wymowa (2), wymówić (11), wymówiony (4), wyrzec (63), wysłować się (1), wysłowienie (6), zająkać się (1), zająknąć się (1), zawołać (84), zawołanie (6), zawołany (2), zburczeć (2), zgłoska (18), zmówić (20);</i> brak mowy (11 : 229): <i>milczący (7), milczeć (95), milczenie (81), milczkiem (9), niemo (2), niemota (1), niemy (24), zamilczać (1), zamilczeć (6), zamilczenie (1), zamilknąć (2)</i>	4 343
7b. Śpiew	20	<i>dośpiewać (2), intonować (1), nucić a. nócić a. nocić (36), odśpiewać (2), odśpiewujący (1), opiać (1), piać (9), pienie (18), prześpiewać (1), przyśpiewywać (2), śpiew (62), śpiewać (129), śpiewać się (1), śpiewanie (17), śpiewany (5), wyśpiewany (1), wyśpiewywać (1), zanucić (13), zaśpiewać (14), zaśpiewany (1)</i>	317
7c. Skok	5	<i>hec (2), hop (14), hopsasa (1), smyk (4), szusnąć (1)</i>	22
7d. Brak dźwięku	11	<i>głucho (3), milczący (6), milczeć (3), milczenie (3), przemilczeć (5), ucichnąć (17), uciszać (2), umilknąć (39), zacisze (5), zmilczeć (1), zmilknąć (2)</i>	86

7e. Zawołanie	5	<i>eh</i> (3), <i>ehej</i> (2), <i>ej</i> (21), <i>fi</i> (4), <i>tfu</i> (1)	31
7f. Dźwięk towarzyszący	3	<i>wtór</i> (1), <i>wtórować</i> (2), <i>wtórzyć</i> (2)	5
7g. Dźwięk czynność	13	<i>dodzwonić się</i> (1), <i>dostukać się</i> (1), <i>odchrząknąć</i> (1), <i>oszczekać</i> (1), <i>otrąbić</i> (1), <i>otrębywać</i> (1), <i>poklaskiwać</i> (1), <i>przechłostać</i> (1), <i>prześwisnąć</i> (2), <i>wytrąbiać</i> (1), <i>wytrąbić</i> (4), <i>zabrząkać</i> (1), <i>zadzwonić</i> (12)	28
8. Cechy dźwięku: 8a. Głośność	30	<i>cicho</i> (77), <i>cichosc</i> (12), <i>cichutki</i> (1), <i>cichy</i> (170), <i>cisza</i> (33), <i>doñośnie</i> (1), <i>doñośny</i> (1), <i>głośno</i> (31), <i>głośny</i> (12), <i>głuchnąć</i> (1), <i>głucho</i> (29), <i>głuchy</i> (33), <i>głuszyć</i> (6), <i>huczny</i> (4), <i>mocny</i> (1), <i>ogniście</i> (1), <i>okropnie</i> (3), <i>półgłos</i> (2), <i>przeraźliwie</i> (2), <i>przeraźliwy</i> (6), <i>szumnie</i> (1), <i>uciszać się</i> (2), <i>wpółgłośno</i> (1), <i>wpółgłośny</i> (2), <i>wrzaskliwie</i> (1), <i>wrzaskliwy</i> (1), <i>wzmagać się</i> (5), <i>zagłuszony</i> (1), <i>zagłuszyć</i> (7), <i>zgluszyć</i> (3)	450
8b. Barwa	10	<i>brzmienie</i> (7), <i>bzykający</i> (1), <i>chrapliwy</i> (1), <i>dźwięczny</i> (2), <i>głuchy</i> (14), <i>krzykliwość</i> (1), <i>pięknobrzmiący</i> (1), <i>piskliwie</i> (2), <i>słowiczy</i> (2), <i>świszczący</i> (1)	32
8c. Czas trwania	3	<i>długi</i> (9), <i>przeciągły</i> (3), <i>przedłużać</i> (1)	13
8d. Tempo	1	<i>skoczny</i> (1)	1
9. Sztuka muzyczna: 9a. Połączenie dźwięków	8	<i>akord</i> (9), <i>harmonia</i> a. <i>harmonija</i> (6), <i>harmonijny</i> (6), <i>melodyja</i> (2), <i>melodyjny</i> (1), <i>muzyczny</i> (11), <i>muzyka</i> (66), <i>muzykalny</i> (1)	102
9b. Kompozytor	3	<i>Huml</i> (1), <i>Mozart</i> (2), <i>Rossini</i> (1)	4
9c. Obiekt percepcji	14	<i>aria</i> a. <i>aryja</i> (13), <i>balet</i> (2), <i>bełt</i> (1), <i>dźwięczny</i> (1), <i>kantata</i> (1), <i>menuet</i> (3), <i>pioseneczka</i> (4), <i>piosenka</i> (96), <i>polonez</i> (6), <i>serenada</i> (3), <i>słych</i> (2), <i>śpiewek</i> a. <i>śpiewka</i> (9), <i>takt</i> (10), <i>walc</i> (2)	153
10. Miejsce	3	<i>dzwonnica</i> (6), <i>zacisza</i> (7), <i>zacisze</i> (4)	17
Suma	695		9 527

Leksyka Mickiewiczowska w zakresie zmysłu słuchu podobnie jak w przypadku wzroku jest odwzorowaniem czasów, w których żył autor. Konteksty odnoszą się do odgłosów człowieka i otaczającego go świata, w tym zwierząt, natury, instrumentów czy różnie pojmowanego ruchu. Nieliczne nazywane są wybuchy, gdyż opisywana walka zbrojna opierała się w większości na potyczkach białej broni.

Wrażenia słuchowe w dużym stopniu skupia twórca na przedstawianiu odgłosów ludzkiej mowy. Choć obejmują one piątą część zanotowanych tu leksemów, to wypełniają prawie połowę wszystkich poświadczeń.

Autor nie tworzy nowych słów, lecz podobnie jak w przypadku zmysłu wzroku w sposób bogaty wypełnia aktywne u niego kategorie percepcyjne. W zakresie nazw dźwięków Mickiewicz jest szczegółowy, dokładny z dużym zanotowanym zasobem słownictwa. Z całej leksyki zmysłu słuchu to nazwy poszczególnych dźwięków są najliczniejsze i obejmują prawie połowę tego zasobu. Oprócz określeń ogólnych autor sto-

suje pokazać liczbę nazw na szczegółowe odniesienia dźwiękowe, w których w wyniku odpowiedniego składu fonologicznego zawarta jest informacja o określonych cechach dźwięku lub też nazwy te powiązane są z wybranymi źródłami dźwięku (np. *gęgać* ‘dźwięk wydawany przez gęś’). W twórczości odnotowano wszystkie charakterystyczne dla nazw dźwięków zakresy, spośród których najczęstsze są dźwięki wydawane przez zwierzęta (*beczeć, bzykać, gruchać, kwilić, szczekać*), dopiero w dalszej kolejności odgłosy człowieka (*jęczeć, kichać, klaskać, płakać, sapać*) oraz dźwięki powstające przy różnego rodzaju ruchu. Współcześnie ranga odgłosów zwierząt maleje, a zwiększa się udział odgłosów ludzkich i odgłosów przedmiotów w określonym ruchu czy też urządzeń, co wskazuje na bliski związek Mickiewicza z kulturą wiejską i szlacheckimi zwyczajami łowieckimi z jednej strony, z drugiej zaś na realistyczne podejście do opisu otaczającego świata.

Wśród określeń odgłosów wydawanych przez człowieka najliczniej w słowniku autora zanotowano *płakać*, wiele jest też potwierdzeń dla *westchnienie, wzdychać, jęczeć, jęk*. Można tu mówić o zbieżności nazw dźwięków z podejmowaną przez autora problematyką, gdyż walka zbrojna i kaźnie, a także romantyczne uniesienia są dobrym kontekstem dla tychże słów. Wielokrotne użycia czasownika *śmiać się* i rzeczownika *śmiech* stają się dla romantycznej tematyki naturalną przeciwwagą.

Zaskakująco mało pojawia się nazwisk kompozytorów (tylko trzy) i odniesień do wykonywania muzyki. Mickiewiczowi znacznie bliższe od sal koncertowych były ludzkie zachowania i obserwacje rzeczywistego świata oraz otaczającej go przyrody.

Percepcja dotykowa

Wszystkie pozostałe zmysły są skromniejsze liczbowo i tworzą mniejsze ramy niż wzrok i słuch. Odczucia dotykowe można ułożyć w zbiór doświadczeń o ośmiu kategoriach (tabela 5). Słownik autora nie zawiera nazwy zmysłu. Dominującą kategorią jest Powodować dotyk, która obejmuje ponad połowę (60%) wszystkich określeń i nieco więcej procentowo (65%) potwierdzeń tekstowych. Znaczne bogactwo czasowników dotyku o różnym odniesieniu świadczy o tym, że sfera bliskości i kontaktu między ludźmi jest w ujęciu A. Mickiewicza bardzo istotna. Potwierdza to także różnorodność opisywanych doznań. Oprócz nazw o rozległym odniesieniu, jak *dotknąć, kłuć, pchać, ścisnąć*, używane są określenia uwypuklające siłę użytą przy działaniu. Autor ilustruje w swym dorobku dotyk delikatny (*otulić, pieścić, pocałować, pogłaskać*), lekki (*drasnąć, ocierać, zadrapać*) oraz mocny (*chłostać, poranić, prać, rozbijać, uderzyć*). Odpowiada to naturze czasów romantyzmu rozpiętego od sentymentalnych delikatnych uniesień przez bliskość codziennych ludzkich kontaktów po siłę i przemoc wroga, a także walkę zbrojną.

Drugą kategorię stanowi jeden leksem *skóra*, który należy uznać za organ percepcji zmysłu dotyku. Brak tu nazw dla samej percepcji, gdyż czasowniki *czuć* i *poczuć* ze

względu na charakter wielozmysłowy zostały przypisane do nadrzędnej ogólnej ramy Postrzeganie. I choć w tabeli kategoria ta nie otrzymuje wartości liczbowych, jednak należy uznać, że jest ona u twórcy *Dziadów* aktywna. Kolejna kategoria Dać się dotknąć obejmuje dwa przymiotniki *dotykalny* i *namaszczalny*.

Kategoria Rodzaj dotyku zbiera rzeczowniki (często są to transpozycyjne rzeczowniki odczasownikowe) służące nazwaniu różnych odczuć tego zmysłu. Podobnie, jak w kategorii Powodować dotyk, Rodzaj dotyku odzwierciedla te same spostrzeżenia. Jest tu dotyk ogólny (*dotknięcie, uścisk*), delikatny (*pieszczota, pocałunek*), lekki (*potrącenie, pstryczka*) oraz mocny (*kij, obuch*). Bliską semantycznie kategorią jest Skutek dotyku, która w formach imiesłowowych (*dotknięty, potrącony, pobity, zgnieciony*) oraz rzeczownikowych (*rana, zranienie*) wyraża, co się stało w wyniku zdarzenia wywołującego dotyk.

Zmysł dotyku obejmuje rozmaite jakościowo odczucia zebrane w kategorii Jakość odczuć dotyku. Wynikają one z różnych bodźców, jakim poddane jest ciało człowieka i jego skóra. Przekłada się to na wielość nazw służących ich nazwaniu. Można tu wyróżnić odczucia twardości (*giętki, miękki vs. skostniały, twardy*), ostrości (*tępy, przytępiony*) oraz jakości powierzchni (*gładki, szorstki, śliski*).

Ostatnią kategorię stanowi Obiekt będący zbiorem słów odnoszących się do realnych przedmiotów nacechowanych znaczeniowo ze względu na odczucia dotyku. Są to na przykład *balsam* (miękki), *igła, kolec, żądło* (ostry), *skorupa* (twarda).

Tabela 5. Tabela zmysłu dotyku – rama Postrzeganie_dotyku

Kategoria	Liczba leksemów	Leksemy	Liczba użyć leksemów
1. Powodować dotyk	171	<i>bóść</i> (13), <i>chwycić</i> (14), <i>chwytać</i> (63), <i>chwytać się</i> (5), <i>cisnąć</i> (15), <i>dotknąć</i> (13), <i>dotknąć się</i> (4), <i>dotykać</i> (7), <i>dotykać się</i> (2), <i>drapać</i> (1), <i>drapiący</i> (1), <i>drapnąć</i> (1), <i>gładzić</i> (9), <i>gładzić się</i> (1), <i>gnieść</i> (2), <i>kaleczyć</i> (1), <i>kąsać</i> (10), <i>kłuć</i> (18), <i>lgnąć</i> (2), <i>lizać</i> (7), <i>macać</i> (5), <i>młasnąć</i> (1), <i>nacierać</i> (1), <i>nacisnąć</i> (1), <i>namaszczać</i> (1), <i>namaścić</i> (2), <i>obcałować</i> (1), <i>obejmować</i> (6), <i>objąć</i> (19), <i>objąć się</i> (1), <i>odepchnąć</i> (2), <i>odpychać</i> (10), <i>odpychać się</i> (1), <i>odtrącać</i> (3), <i>odtrącić</i> (2), <i>opasać</i> (5), <i>opatrywać</i> (2), <i>opatrzyć</i> (4), <i>opierać</i> (2), <i>opierać się</i> (4), <i>oprzeć</i> (8), <i>oprzeć się</i> (8), <i>otrzeć</i> (8), <i>pchać</i> (1), <i>pchnąć</i> (1), <i>pociągnąć</i> (6), <i>podpierać</i> (3), <i>podpierać się</i> (1), <i>pogryźć</i> (1), <i>poobcaczać</i> (1), <i>przetrzeć</i> (3), <i>przybić</i> (3), <i>przybijać</i> (1), <i>przycisnąć</i> (18), <i>przygnieść</i> (1), <i>przyszpilać</i> (2), <i>przyszpilić</i> (2), <i>roztrącać</i> (7), <i>skrępować</i> (1), <i>skrobać</i> (3), <i>skrobać się</i> (1), <i>skubać</i> (3), <i>ściskać</i> (98), <i>ściskać się</i> (5), <i>ścisnąć</i> (18), <i>ścisnąć się</i> (2), <i>zakłuć</i> (1), <i>zawadzić</i> (3), <i>zgnieść</i> (4), <i>zgolić</i> (1), <i>zmacać</i> (2); delikatny : <i>całować</i> (57), <i>całujący</i> (1), <i>głaskać</i> (9), <i>głaskać się</i> (1), <i>głasnąć</i> (3), <i>muskać</i> (7), <i>musnąć</i> (2), <i>otulić</i> (3), <i>owionąć</i> (4), <i>pieścić</i> (14), <i>pieścić się</i> (4), <i>pocałować</i> (12), <i>pogładzić</i> (3), <i>pogłaskać</i> (4), <i>przesunąć</i> (1),	1 017

		prztylać (1), prztylić (2), spowić (1), stulić (3), tułący (1), tu- lić (8), tulić się (6), tykać (3), ucałować (27), utulić (2); lekko: drasnąć (4), drażnić (4), łechtać (4), łoskotać a. łaskotać (2), nadrzącić (1), ocierać (15), potrącić (3), szturchać (1), tknąć (3), tknąć się (1), trącać (8), trącać się (1), trącić (5), trącić się (4), wsadzać (1), zadrapać (1), zadržnąć (1), zadržnąć się (1), zalechtać (1); mocno: chłosnąć (1), chłostać (6), dusić (6), krajać (1), obić (3), odbić (4), odbijać (4), poranić (3), prać (1), przebić (3), przebijać (5), przebijać się (1), przebóść (3), przecinać (2), przedziurawić (1), przekłuć (2), przeszywać (3), prztyłoczyć (1), ranić (13), razić (4), rozbijać (1), rozcisnąć (1), smagać (2), szarpać (3), szczypać (2), ścierać (1), targać (14), targać się (2), tłuc się (1), uderzać (13), uderzać się (4), uderzyć (35), uderzyć się (4), ukąsić (3), ukłuć (1), uściskać (42), uściskać (34), uściskać się (4), walić (8), wciskać (1), wcisnąć (1), wgryźć się (1), wrazić (1), wsadzić (12), wybić (1), wyłupić (3), wyszorować (1), zaciąć (6), zatopić (2), zbić (3), zdrapać (1), zdusić (3), zduszać (1), zranić (13), żgąć a. dźgąć (5), żgnąć (1)	
2. Organ percepcji	1	skóra (8)	8
3. Percepcja	0	czuć, poczuć	0
4. Dać się dotknąć	2	dotykalny (1), namaszczalny (1)	2
5. Rodzaj dotyku	34	buziak a. busiak (3), całowanie (4), całus (6), chłosta (6), chwytanie (1), cios (11), dotknięcie (1), dotknięcie się (1), dotknięcie (1), kij (7), kułakowanie (1), łoskotanie (1), objęcie (18), obuch (3), odbicie (1), pieśczoła (23), pieścidle (1), po- całowanie (4), pocałunek (4), policzek (4), potrącenie (1), prze- bicie (1), pstryczka (1), pstryczkowanie (1), ścisk (1), ściskanie się (1), ściśnienie (3), trącanie (1), trącenie (1), ucałowanie (2), uderzenie (3), uklucie (1), uścisk (5), uściśnienie (26)	149
6. Skutek dotyku	35	chwytany (1), dotknięty (1), drażniony (1), głąskany (1), gnie- ciony (1), kłuty (2), łoskotany (1), namaszczony (1), oparty (4), opasany (1), potrącony (2), pobity (1), podrapany (1), pokłuty (2), poszarpany (3), przebity (4), przeszyty (2), przyciśnięty (1), przyciśniony (1), przyduszony (1), przyklepany (1), przy- szpilony (1), rana (55), raniony (7), ranny I (31), rażony (7), stulony (1), ściśniony (2), tknięty (2), trącony (5), ukluty (1), wygładzony (1), zgnieciony (1), zgryziony (1), zranienie (1)	149
7. Jakość odczuć dotyku	24	miękki: giętki (2), miękczyc się (1), miękawy (1), miękki (10), miękość (1), mięknać (1), pulchny (1), sprężysty (1), spręży- ście (1), zmiękczyć się (2); nieostry: przytępiony (2), tępy (5), stępic się (1); twardy: przytwardy (2), skostniały (1), skrzepły (3), skrzepnąć (1), twardość (2), twardy (19); powierzchnia: gładki (11), gładko (1), gładkość (1), szorstki (1), śliski (4)	75
8. Obiekt	10	balsam (2), bagnet (16), cierniowy (korona) (1), igła (1), kiel (16), kolec (7), piasek (74), skorupa (9), żądelko (1), żądło (16)	143
Suma	277		1 543

Tym, co charakteryzuje A. Mickiewicza w zakresie zmysłu dotyku, jest bogactwo nazw służących opisowi czynności powodujących dotyk różny pod względem okoliczności, konsekwencji i użytej siły. W konsekwencji autor notuje także różne rodzaje dotyku i jego skutki. Zastosowane środki językowe korelują z różnorodnością opisywanych sytuacji życiowych oraz romantycznymi motywami przedstawianymi w twórczości literackiej, jak miłosne uniesienia czy walka o odzyskanie niepodległości. Określenia związane z dotykiem są aktualne do dziś. Za historyzm można uznawać jedynie nazwę kary cielesnej *kij*, której we współczesnych krajach demokratycznych się już nie używa.

Percepcja temperatury

Odczucia temperatury romantyczny wieszcz ujmuje w ramę o dziewięciu kategoriach (tabela 6). W słowniku jego języka znajduje się nazwa ogólna zmysłu *temperatura*. Za najważniejszą kategorię należy uznać Jakość temperatury (w tabeli jest ona trzecia w kolejności) zbierającą nazwy wartości odczuć zmysłowych ułożonych w cztery dopełniające się i zarazem będące w opozycji podzbiory: a) ciepły (*ciepły, rozgrzany*) i b) gorący (*gorący, skwarny*) vs. c) zimny (*chłodny, zimny*) i d) mroźny (*lodowaty, mroźny*). Wartości te organizują większość kategorii tejże ramy.

Najliczniejszą pod względem jakości i wielości potwierdzeń jest kategoria Zdarzenie cieplne. W niej następuje odwołanie do doświadczeń związanych z wydarzeniami, w których istotna jest temperatura o określonej wartości: ciepło (*grzać, stopić*), gorąco (*gorzeć, gotować, palić, upiec, warzyć*), zimno (*chłodzić, ostygnąć, studzić*) oraz mroźnie (*mrozić, śnieżyć*).

Percepcja temperatury hipotetycznie może być przedstawiana za pomocą ogólnozmysłowych określeń *czuć* i *poczuć*. Do przedstawianej tu ramy trafiły czasowniki związane z określoną wartością temperatury. Odnotowano w tej roli *palić* i *piec* dla gorąca oraz *ziębnąć* i *zmarznąć* dla zimna lub mrozu.

Czwarta kategoria Skutek działania temperatury zawiera imiesłowy bierne od czasowników wskazujących zachodzenie jakiegoś zdarzenia cieplnego oraz przymiotniki odczasownikowe o podobnym znaczeniu (*nadstygły, zmarzły*). W jego wyniku określony przedmiot uległ pewnej zmianie cieplnej, co zostało przez pisarza odnotowane. Potwierdzenie znajdują trzy zakresy temperatury: gorący (*gotowany, pieczony*), zimny (*obmarzły, przeziębły*), mroźny (*odmrożony, zamrożony*).

Kolejna kategoria Obiekt cieplny łączy nazwy przedmiotów i zjawisk, które człowiek wiąże z określoną temperaturą. Znajduje ona swoje odzwierciedlenie w trzech podkategoriach związanych z wartością temperatury: gorący (*ogień, płomień, słońce*); zimny (*chłodziec*), mroźny (*lodowisko, lód, śnieg*). Podobny podział widać w określaniu Stanu ciepła, w którym autor zawarł rzeczownikowe nazwy odczuć dotyczących temperatury.

Są to dla ciepłego *ciepło*, dla gorącego *gorącość*, *skwar*, *spieka*, *upał* i *żar*, dla zimnego *chłodek*, *chłód* i *ochłoda*, a dla mroźnego *mróz* i *śnieżyca*.

Sześciu powyższym kategoriom towarzyszą trzy dodatkowe z pojedynczymi wypełnieniami zbiorów. Są to dla Czasu *zima*, dla Choroby *gorączka* oraz dla Miejsca *chłodnik* i *zamrozek*.

Tabela 6. Tabela zmysłu temperatury – rama Postrzeganie_temperatury

Kategoria	Liczba leksemów	Leksemy	Liczba użyć leksemów
o. Ogólny	1	<i>temperatura</i> (1)	1
1. Zdarzenie cieplne	81	ciepło (15 : 34): <i>grzać</i> (2), <i>grzać się</i> (4), <i>ogrzać</i> (5), <i>ogrzać się</i> (2), <i>ogrzanie się</i> (1), <i>ogrzewać</i> (3), <i>palenie się</i> (1), <i>pogrzzać się</i> (3), <i>rozcieplić</i> (1), <i>rozgrzać</i> (1), <i>rozgrzać się</i> (2), <i>rozgrzewać</i> (1), <i>stopić</i> (5), <i>topnieć</i> (2), <i>topniejący</i> (1); gorąco (44 : 198): <i>dopalić</i> (1), <i>dopiekać</i> (1), <i>gorzarzyć się</i> (1), <i>gorzeć</i> (20), <i>gotować</i> (1), <i>gotowanie</i> (1), <i>kipiący</i> (1), <i>palenie</i> (2), <i>palić</i> (41), <i>palić się</i> (1), <i>piec</i> (6), <i>płonący</i> (1), <i>podpalać</i> (3), <i>podpalić</i> (4), <i>pogorzeć</i> (1), <i>pożar</i> (26), <i>pożoga</i> (13), <i>rozniecić</i> (4), <i>rozpalać</i> (1), <i>rozpalać się</i> (3), <i>rozpalić się</i> (1), <i>rozżarzyć</i> (1), <i>rozżarzyć</i> (1), <i>skwarzyć</i> (3), <i>smalić</i> (1), <i>smalić się</i> (1), <i>smażyć</i> (2), <i>spalić</i> (15), <i>spalić się</i> (2), <i>sptonąć</i> (2), <i>tleć</i> (5), <i>tlić</i> (2), <i>tlić się</i> (3), <i>upiec</i> (3), <i>upiec się</i> (1), <i>usmażyć</i> (1), <i>warzyć</i> (4), <i>warzyć się</i> (2), <i>wrzący</i> (3), <i>wrzeć</i> (6), <i>wypalać</i> (1), <i>wypalić</i> (2), <i>zgorzeć</i> (3), <i>zgotować</i> (1); zimno (18 : 38): <i>chłodzący</i> (1), <i>chłodzić</i> (3), <i>chłodzić się</i> (2), <i>ochłodzić</i> (1), <i>ostygnać</i> (3), <i>otrzeźwić</i> (1), <i>przestudzić</i> (2), <i>studzić</i> (1), <i>studzić się</i> (1), <i>stygnać</i> (2), <i>stygnać</i> (6), <i>wachlować</i> (2), <i>wachlować się</i> (1), <i>wystudzić</i> (1), <i>wyziębić</i> (3), <i>zastygnąć</i> (6), <i>ziębiący</i> (1), <i>ziębić</i> (1); mroźnie (4 : 4): <i>mrozić</i> (1), <i>śnieżyć się</i> (1), <i>zamrozić</i> (1), <i>zmrozić</i> (1)	274
2. Percepcja	4	<i>palić</i> (11), <i>piec</i> (2), <i>ziębnać</i> (1), <i>zmarznąć</i> (czuć, poczuć) (2)	16
3. Jakość temperatury	20	ciepły : <i>ciepło</i> (17), <i>ciepły</i> (15), <i>rozgrzany</i> (1); gorący : <i>gorąco</i> (10), <i>gorący</i> (12), <i>ognisty</i> (6), <i>płomienisty</i> (3), <i>rozpalony</i> (3), <i>rozogniony</i> (2), <i>rozżarzony</i> (3), <i>skwarny</i> (3); zimny : <i>chłodny</i> (12), <i>ostygły</i> (2), <i>wystygły</i> (2), <i>zimno</i> (22), <i>zimny</i> (51); mroźny : <i>lodowaty</i> (6), <i>mroźno</i> (1), <i>mroźny</i> (4), <i>zmrożony</i> (1)	176
4. Skutek działania temperatury	18	gorący : <i>gotowany</i> (1), <i>pieczony</i> (2), <i>przy pieczony</i> (1), <i>przysmażony</i> (1), <i>smolany</i> (1), <i>spalony</i> (2), <i>spalenie</i> (2), <i>spiekły</i> (1), <i>stopiony</i> (4), <i>upieczony</i> (2), <i>wypalony</i> (1); zimny : <i>nadstygły</i> (1), <i>obmarzły</i> (1), <i>przeziębły</i> (3), <i>wpółskostniały</i> (1), <i>zmarzły</i> (5); mroźny : <i>odmrożony</i> (1), <i>zamrożony</i> (1)	31

5. Obiekt ciepły	27	gorący: <i>grom</i> (1), <i>grzanka</i> (1), <i>ogień</i> (106), <i>ognisko</i> (12), <i>piec</i> (23), <i>plomień</i> (34), <i>słońce</i> (12), <i>smażonka</i> (1), <i>spalniczna</i> (1), <i>ukrop</i> (1), <i>wrzątek</i> (2), <i>wulkan</i> (10), <i>zgliścze</i> (7), <i>żar</i> (4), <i>żarzewie</i> (5), <i>żelazko</i> (1); zimny: <i>chołodziec</i> (2); mroźny: <i>lodek</i> (1), <i>lodowisko</i> (2), <i>lodowy</i> (1), <i>lody</i> (1), <i>lód</i> (35), <i>szron</i> (10), <i>śnieg</i> (93), <i>śnieżno</i> (1), <i>śnieżny</i> (4), <i>śnieżysty</i> (4)	375
6. Stan ciepło	11	ciepły: <i>ciepło</i> (17); gorący: <i>gorącość</i> (1), <i>skwar</i> (8), <i>spieka</i> (2), <i>upał</i> (13), <i>żar</i> (12); zimny: <i>chłodek</i> (1), <i>chłód</i> (26), <i>ochłoda</i> (2); mroźny: <i>mróz</i> a. <i>mroz</i> (28), <i>śnieżyca</i> (1)	111
7. Czas	1	<i>zima</i> (69)	69
8. Choroba	1	<i>gorączka</i> (9)	9
9. Miejsce	2	<i>chłodnik</i> (6), <i>zamrozek</i> (1)	7
Suma	166		1 069

Wszystkie leksemy odnotowane w ramie Postrzeżenie_temperatury odwołują się do przedmiotów lub zjawisk o charakterze naturalnym, właściwym dla czasów autora. Obiekty charakteryzowane ze względu na wysoką temperaturę są związane głównie z ogniem czy słońcem, a wyjątkowo pojawia się inne naturalne źródło *wulkan*. Niska temperatura jest wynikiem stanu pogody w postaci lodu i śniegu. Charakter zastosowanej leksyki sprawia, że autor przedstawia świat bliższy naturze, a związki człowieka w ogromnym stopniu zależą od panujących warunków atmosferycznych.

Percepcja wilgoci

Rama opisująca percepcję wilgoci opiera się na pięciu kategoriach (tabela 7), w których dochodzi do przeciwstawienia się dwóch podstawowych Jakości wilgoci, czyli mokrego (*mokry, przemokły*) i suchego (*suchy, zeschnięty*). Wartości związane z mokrym mają najczęstszy związek z wodą, jako środkiem, który jest tego przyczyną. Potwierdzają to leksemy *deszczowy, słotny, wodnisty, zmokły*. Najwięcej leksemów zawiera natomiast kategoria Zdarzenie wilgoci z przeważającymi odniesieniami do wydarzeń, które doprowadzały do wartości mokrej (*kąpać, moknąć, zrosić*) i rzadszymi do wartości suchej (*osuszyć, schnąć*).

Najliczniejsze tekstowe potwierdzenia notuje się dla kategorii Obiekt mokry lub suchy. W niej większość leksemów ma związek z wartością mokrego (*deszcz, fontanna, łąza*), a tylko jedna nazwa obiektu nazywa coś suchego, jest to *osuszek* 'suche pieczywo'. Pozostałe dwie kategorie to Stan wilgoci, w której do mokrego nawiązuje *słota, wilgoć*, a do suchego *suchość* i *susza*. Całość zamyka dodatkowy element Miejsce wilgotne z kilkoma nazwami lokatywnymi, jak *bagno, jezioro, morze, rzeka, zatop* i kilkoma nazwami własnymi rzek: *Odra, Wisła* i *Wisłok*.

Adam Mickiewicz w stosunku do tego zmysłu nie użył wyrażen nazywających percepcję (*czuć, poczuć*). Rzeczownik *wilgoć* w jego ujęciu ma sens wyłącznie związany ze stanem mokrym.

Tabela 7. Tabela zmysłu wilgoci – rama Postrzeganie_wilgoci

Kategoria	Liczba leksemów	Leksemy	Liczba użyć leksemów
1. Zdarzenie wilgoci	62	mokro (51 : 152): <i>kąpać</i> (1), <i>kąpać się</i> (10), <i>kąpanie się</i> (1), <i>kąpiący się</i> (2), <i>kąpiel</i> (9), <i>kropić</i> (2), <i>moknąć</i> (2), <i>obmoczyć</i> (1), <i>obmyć</i> (3), <i>odwilżać</i> (1), <i>odwilżyć</i> (1), <i>pokrapiać</i> (1), <i>pokropić</i> (1), <i>pokropiony</i> (1), <i>polać się</i> (2), <i>przemoknąć</i> (1), <i>przeziąknąć</i> (1), <i>skąpać się</i> (4), <i>skropić</i> (2), <i>skrwawić</i> (2), <i>splukać</i> (1), <i>splukać się</i> (1), <i>spłynąć</i> (3), <i>ściekać</i> (2), <i>umoczyć</i> (3), <i>usączyć</i> (1), <i>wilgocić</i> (1), <i>wlać</i> (3), <i>wsiąkać</i> (1), <i>wyciec</i> (2), <i>wylać</i> (22), <i>wylać się</i> (4), <i>wylanie</i> (2), <i>wylany</i> (2), <i>wylew</i> (8), <i>wylewać</i> (5), <i>wylewający się</i> (1), <i>wypłynąć</i> (4), <i>wypływać</i> (1), <i>wysączyć</i> (1), <i>wytryskać</i> (5), <i>wytrysnąć</i> (3), <i>zalać</i> (7), <i>zalać się</i> (11), <i>zatopić się</i> (1), <i>zlać</i> (3), <i>zlewać się</i> (1), <i>zmaczać</i> (1), <i>zmoczyć</i> (2), <i>zrosić</i> (1), <i>zrosić się</i> (1); sucho (11 : 20): <i>osuszyć</i> (2), <i>osychający</i> (1), <i>schnący</i> (1), <i>schnąć</i> (2), <i>suszący się</i> (1), <i>suszyć</i> (3), <i>suszyć się</i> (1), <i>uschnąć</i> (4), <i>wyschnąć</i> (3), <i>wysuszyć</i> (1), <i>zasuszyć</i> (1)	172
2. Jakość wilgoci	25	mokro (21 : 93): <i>deszczowy</i> (1), <i>mokry</i> (12), <i>obmokły</i> (1), <i>przemoczony</i> (1), <i>przemokły</i> (1), <i>przeziąkły</i> (2), <i>skąpany</i> (2), <i>skropiony</i> (1), <i>skrwawiony</i> (14), <i>słotno</i> (1), <i>słotny</i> (9), <i>spocony</i> (3), <i>surowy</i> (2), <i>wilgotny</i> (9), <i>wodnisty</i> (1), <i>wodny</i> (20), <i>zalany</i> (5), <i>zbrzyżany</i> (3), <i>zlany</i> (2), <i>zmokły</i> (1), <i>zroszony</i> (2); sucho (4 : 44): <i>sucho</i> (3), <i>suchy</i> (39), <i>wyschły</i> (1), <i>zeschły</i> (1)	137
3. Stan wilgoci	4	mokro : <i>słota</i> (28), <i>wilgoć</i> (6); sucho : <i>suchość</i> (2), <i>susza</i> (1)	37
4. Obiekt mokry lub suchy	11	mokry : <i>deszcz</i> (55), <i>deszczyk</i> (3), <i>fontanna</i> (8), <i>łza</i> (240), <i>pot</i> (14), <i>ściek</i> (3), <i>woda</i> (268), <i>wódka</i> (31), <i>zdrój</i> (16), <i>źródło</i> (35); suchy : <i>osuszek</i> (1)	674
5. Miejsce wilgotne	12	<i>bagnisko</i> (5), <i>bagno</i> (24), <i>jezioro</i> (1), <i>kąpiel</i> (5), <i>morze</i> (207), <i>Odra</i> (1), <i>rzeczka</i> (9), <i>rzeczulka</i> (3), <i>rzeka</i> (118), <i>Wisła</i> (1), <i>Wisłok</i> (1), <i>zaton</i> (3)	388
Suma	114		1 408

Rama Postrzeganie_wilgoci w wydaniu A. Mickiewicza obrazuje, że nacechowana wyraźniej jest wartość mokrego. Częstsze pisanie w ten sposób o zdarzeniach, wartościach czy obiektach powiązanych z wilgocią dowodzi, że doświadczanie mokrego jest dla autora istotne z dwóch powodów. Jak każdy człowiek potrzebuje on wody do picia, mycia, kąpieli, a w przyrodzie jest ona konieczna do życia – wtedy woda i stany mokre przyczyniają się do pozytywnego doświadczenia. Przeciwnieństwem tego są negatywnie oceniane sytuacje, gdy mokre jest w nadmiarze. Poświadczają to określenia *przemoknąć*,

przemoczony, przemokły, słota, zmokły. Obiekt *łza* odnosi się do zewnętrznego wyrazu ludzkich uczuć, *pot* zaś zaświadcza wysiłek podejmowany przez człowieka.

Jako nacechowana suchość występuje z dwóch powodów. Raz, gdy odnosi się do negatywnie odbieranego nadmiaru suchości (*osuszek, susza, zeschnięty*), innym razem pozytywnie, gdy jest sposobem radzenia sobie z nadmiarem mokrego (*osuszyć, wyschnąć, zasuszyć*).

Percepcja Napięcia Mięśniowego

Nazwa zmysłu napięcia mięśniowego u A. Mickiewicza nie występuje, autor pojmuje go intuicyjnie. Ramę można przedstawić w pięciu kategoriach (tabela 8). Pierwszą jest Jakość napięcia o trzech stopniach natężenia. Największe jest duże wyrażane określeniami związanymi z siłą (*krzepki, mocny, silny*). Drugie jest napięcie małe nawiązujące do słabości (*delikatny*²¹, *słabiutki, słaby*). Trzecią krańcowo niską wartością stanowi brak napięcia opisujący całkowity zanik napięcia mięśniowego (*omdlały*).

Druga i najliczniejsza kategoria Zdarzenie mięśniowe zestawia czynnościowe nazwy na to, że dzieje się coś, w czym istotny udział biorą mięśnie ludzkiego ciała. Można tu wyróżnić zdarzenia związane z napięciem dużym (*drętwieć, przeżyć się, rozciągnąć się, silić się, wyteżać*), małym (*osłabieć, osłabnąć, słabieć, słabnąć*) czy też brakiem napięcia (*mdleć, omdleć*). Ponadto częste jest opisywanie bardziej złożonych sytuacji, gdy ciało drży (*drgać, drżeć, trząść się, wstrząsać, zadrzeć*) oraz gdy odczuwany jest świąd (*świerzbieć*).

Odpowiednikiem Zdarzeń mięśniowych w statycznym ujęciu tego, co dzieje się z mięśniami, jest kategoria Stanu napięcia mięśniowego. W niej również notuje się odniesienie do napięcia dużego (*dryg, siła, wysiłek, wyteżenie*), małego (*osłabienie, słabość*), braku napięcia (*paraliż*), drżenia (*drgnienie, drżączka, drżenie*) oraz innego (*dreszcz*).

W obrębie tego zmysłu umieszczono również równowagę, która stanowi kolejną kategorię. Konteksty autorskie świadczą o tym, że ten zakres doświadczeń jest silnie zależny od napięcia mięśniowego ludzkiego ciała. Mieszczące się w przykładach leksemu *chwiać się, chwiejący się* (3), *kulawy, słaniać się* (4) i *zachwiać się* opisujące sytuacje, w których człowiek jest słaby, na przykład w wyniku walki zbrojnej. Jedynie czasownik *bujać* dotyczy raczej sposobu poruszania niż siły, jakiej używają do tego ludzkie mięśnie (5).

Ostatnią kategorią Napięcia mięśniowego jest Obiekt o jednym odnotowanym elemencie, którym jest *pięść*. Rzeczownik ten oznacza 'dłoń ze zgiętymi, skurczonymi palcami; kułak' (SJPDor)²².

21 Przymiotnik *delikatny* ma kilka znaczeń, jedno z nich jest związane z wartością napięcia mięśniowego.

22 *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1-10, Warszawa 1958-68.

Do przedstawionego zestawu należy także dołączyć kategorię Percepcji wyrażaną czasownikami *czuć* i *poczuć*, które zostały umieszczone w ramie ogólnej Postrzeganie_zmysłów, a które w pojedynczych przykładach odnoszą się do napięcia mięśniowego (6-7).

(3) Tymczasem rycerz [...] Chwiejącego się ramieniem otoczył, | Składa na piersiach, krew dłonią zaciska (G 983-7)²³.

(4) Alf [...] coraz blednie, pochyla się słania (KW VI 250-1).

(5) Zosia stopami ledwie dotykając ziemi, | Zdawała się najwyżej bując między nimi (PT V 91-2).

(6) Czując skonu paraliże, | Wytknęła tylko dwa palce (Golono 96-7).

(7) I poczułam w łonie bijące dziecię (Słowa NP. 15).

Tabela 8. Tabela zmysłu napięcia mięśniowego – rama Postrzeganie_napięcia mięśniowego

Kategoria	Liczba leksemów	Leksemy	Liczba użyć leksemów
1. Jakość napięcia	12	duże: <i>jędrnie</i> (1), <i>krzepki</i> (18), <i>krzepko</i> (1), <i>mocny</i> (20), <i>silnie</i> (7), <i>silny</i> (33); małe: <i>delikatny</i> (5), <i>słabiutki</i> (1), <i>słabo</i> (5), <i>słabowity</i> (1), <i>słaby</i> (47); brak napięcia: <i>omdlały</i> (3)	142
2. Zdarzenie mięśniowe	29	duże: <i>drętwieć</i> (1), <i>osłupieć</i> (5), <i>otężeć</i> (1), <i>przeżyć się</i> (2), <i>rozciągnąć się</i> (1), <i>silić się</i> (3), <i>struchleć</i> (2), <i>strwożyć się</i> (4), <i>targnąć się</i> (1), <i>truchleć</i> (3), <i>wyteżać</i> (3), <i>wyteżyć</i> (1); małe: <i>mdleć</i> (4), <i>omdleć</i> (2), <i>osłabieć</i> (2), <i>osłabnąć</i> (4), <i>słabić</i> (3), <i>słabieć</i> (4), <i>słabnąć</i> (3), <i>słabnąć</i> (9); drżenie: <i>drgać</i> (2), <i>drgający</i> (2), <i>drżący</i> (19), <i>drzeć</i> (61), <i>trząść się</i> (3), <i>trzęsący</i> (1), <i>wstrząsać</i> (1), <i>zadrzeć</i> (27); inne: <i>świerzbieć</i> (1)	174
3. Stan napięcia mięśniowego	22	duże: <i>dryg</i> (1), <i>osłupiały</i> (3), <i>osłupienie</i> (2), <i>otrętwiały</i> (2), <i>silenie się</i> (1), <i>siła</i> (38), <i>struchlały</i> (1), <i>strwożony</i> (10), <i>wysilek</i> (3), <i>wyteżenie</i> (2), <i>zdrętwiały</i> (2); małe: <i>osłabienie</i> (1), <i>słabnienie</i> (1), <i>słabość</i> (39), <i>wpółomdlały</i> (1); drżenie: <i>drgnięcie</i> (2), <i>drgnięcie</i> (8), <i>drżączka</i> (2), <i>drżenie</i> (8), <i>trzęsienie</i> (5); brak: <i>paraliż</i> (3); inne: <i>dreszcz</i> (9)	144
4. Równowaga	6	<i>bując</i> (7), <i>chwiać się</i> (3), <i>chwiejący się</i> (2), <i>kulawy</i> (2), <i>słaniać się</i> (11), <i>zachwiać się</i> (2)	27
5. Obiekt	1	<i>pięść</i> (15)	15
Suma	70		502

23 Jeśli nie wskazano inaczej, oznaczenia pochodzenia cytatów zastosowano tu tak, jak w *Słowniku języka Adama Mickiewicza*.

Tym, co wyróżnia A. Mickiewicza, jest przewaga ilościowa i jakościowa dużego napięcia mięśniowego nad małym, co wiąże się między innymi z częstym kreowaniem silnego i rycerskiego bohatera. Za drugi dostrzegalny wyróżnik można uznać istotny udział drżenia w Zdarzeniu mięśniowym i Stanie napięcia mięśniowego.

Percepcja bólu

Kolejnym zmysłem obecnym w twórczości A. Mickiewicza jest ból. Jest on silnie powiązany z innymi odczuciami dotyczącymi temperatury i dotyku, gdyż temperatura zarówno bardzo wysoka, jak i bardzo niska działająca na ciało, a także bardzo silny dotyk stają się częstym powodem takiego właśnie odczucia. Sytuacja ta sprawia, że trudno o jednoznaczne wyznaczenie granicy między owymi doznaniem. W obrębie ramy Postrzegania bólu znalazły się wyłącznie te leksemy, które są z odczuciem bólu bezpośrednio związane. Tworzą one układ kategorii ułożonych zgodnie z chronologią ich zaistnienia (tabela 9).

W pierwszej kategorii Zdarzenie wywołujące ból mieści się kilka leksemów opisujących sytuacje, w których dochodzi do celowego wywoływania bólu. Są to *katować*, *katowanie*, *katownia*, *każń* i *tortuowanie*. Ból wywołuje również zdarzenie niekoniecznie celowe, oddane czasownikiem *zranić się*. Jak już zostało wspomniane, składniki charakteryzujące silny dotyk (np. *chłostać*) i wysoką temperaturę (np. *palić*, *piec*) również mogłyby zostać do tego zbioru włączone, lecz zostały one przypisane innemu zmysłom. W drugiej kategorii Czynnika wywołującego ból znalazł się tylko jeden leksem *jad*, którego działanie na organizm ludzki zwykle wywołuje ból²⁴.

Trzecią kategorię stanowi Percypujący. Jedynym przedstawicielem wynotowanym ze *Słownika języka Adama Mickiewicza* jest tu *chory*. Kolejnym elementem ramy Postrzeganie bólu jest Percepcja tego odczucia. Można w niej wyróżnić dwa podzbiory doznań, pierwsze mają charakter ogólny (*boleć*, *zaboleć*), drugie wskazują na mocne odczucia bólu (*cierpieć*, *męczyć się*).

Czwarta kategoria Stan oprócz ogólnego wskazania (*boleść*, *ból*, *rozbolały*) i odniesienia do mocnego odczucia (*cierpienie*, *męczarnia*, *męka*) zawiera również leksemy opisujące doznania sprecyzowane, nawiązujące do dotyku (*kłucie*) i temperatury (*palenie*). W ostatniej kategorii Jakość bólu w formach przymiotnikowych i przysłówkowych odwzorowany zostaje podział doznań bólu na ogólny (*bolesny*, *boleśnie*) i mocny (*okrutny*, *dotkliwy*).

24 W roli czynnika wywołującego ból mogłyby się znaleźć nazwy narzędzi walki lub określenia związane z wysoką temperaturą (np. *ogień*), lecz zostały one przypisane do zmysłów, dla których mają pierwotne odniesienie.

Tabela 9. Tabela zmysłu bólu – rama Postrzeganie_bólu

Kategoria	Liczba leksemów	Leksemy	Liczba użyć leksemów
1. Zdarzenie wywołujące ból	7	<i>katować</i> (3), <i>katowanie</i> (1), <i>katownia</i> (2), <i>kaźń</i> (5), <i>tortura</i> (7), <i>torturowanie</i> (1), <i>zranić się</i> (1)	20
2. Czynniki wywołujący ból	1	<i>jad</i> (16)	16
3. Percypujący	1	<i>chory</i> (1)	1
4. Percepcja	11	ogólnie: <i>boleć</i> (28), <i>bolejący</i> (1), <i>obołeć się</i> (1), <i>odboleć</i> (1), <i>rozboleć</i> (1), <i>zaboleć</i> (1) mocne odczucie: <i>cierpieć</i> (27), <i>męczyć się</i> (1), <i>przecierpieć</i> (2), <i>przemęczyć</i> (1), <i>wycierpieć</i> (9)	73
5. Stan	8	ogólnie: <i>boleść</i> (4), <i>ból</i> (79), <i>rozbolały</i> (1) sprecyzowane odczucie: <i>klucie</i> (3), <i>palenie</i> (1) mocne odczucie: <i>cierpienie</i> (7), <i>męczarnia</i> (12), <i>męka</i> (34)	141
6. Jakość bólu	5	ogólnie: <i>bolesny</i> (21), <i>bolesnie</i> (13) mocny ból: <i>okrutny</i> (1), <i>dotkliwie</i> (4), <i>dotkliwy</i> (1)	40
Suma	33		291

Charakterystyczne dla wieszca w opisie doznań związanych z nocycępcją jest duże nakierowanie na odczucia związane z celowym działaniem, co staje się przyczyną męki i cierpienia. Wpisuje się to w narodowo-wyzwoleńczy opis poświęceń ludzi walczących z zaborcami. Cierpienie może mieć także wymiar psychiczny i wynikać z romantycznych rozterek bądź choroby duszy.

Percepcja smaku

Zmysł smaku obejmuje większą liczbę leksemów niż ból, lecz znajduje poświadczenie w mniejszej liczbie przykładów. Rama Postrzeganie_smaku zamyka się w czterech kategoriach (tabela 10). Autor *Pana Tadeusza* używa nazwy ogólnej *smaak*, a Percepcję oddaje rzeczownikowo poprzez *smaowanie*. W pamięci należy mieć także nazwy o ogólniejszym wymiarze *czuć* i *poczuć*. W słownictwie wieszca notuje się także kilka określeń na czynnościowy wymiar Percepcji. Jest on realizowany czasownikami *delektować*, *delektować się*, *kosztować* i *skosztować*.

Jakości postrzeganego smaku oddawane są przez autora ogólnie (*smaczny* – tu o wartości pozytywnej) lub w czterech powszechnie znanych wartościach, czyli gorzkiego (*gorzyc*, *gorzki*), kwaśnego (*kwaszony*, *kwaśny*, *niedokwaszony*, *skwaśniały*), słodkiego (*słodki*, *słodkość*, *słodycz*) oraz słonego (*solony*, *słony*). W trzeciej kategorii znajdują się nazwy obiektów charakteryzowanych ze względu na swój smak. Poszczególne nazwy są charakteryzowane ogólnie (*łakoć*, *łakotka*, *przysmaczek*, *przysmak* – wszystkie tu o wartości pozytywnej), nawiązują do określonych jakości smakowych (*cukier*, *miód*,

słodkość ‘słodki’, *kwas* ‘kwaśny’, *sól* ‘słony’) lub same stają się wzorcem smakowym (*kawa*, *pieprz*, *przyprawa*, *wino*). Tę kategorię należy uznać za otwartą, gdyż wzorce smakowe oprócz powszechnie przyjętych mogą mieć charakter indywidualny.

W ostatniej kategorii Przyprawiać mieszczą się dwa czasowniki *pieprzyć* oraz *słodzić* i wskazują one na typowe działania człowieka służące nadawaniu określonego smaku potrawom.

Tabela 10. Tabela zmysłu smaku – rama Postrzeganie_smaku

Kategoria	Liczba leksemów	Leksemy	Liczba użyć leksemów
o. Ogólny	1	<i>smak</i> (8)	8
1. Percepcja	1	<i>smakowanie</i> (1)	1
1a. Percepcja czynność	4	<i>delektować</i> (1), <i>delektować się</i> (1), <i>kosztować</i> (1), <i>skosztować</i> (1)	4
2. Jakość	13	ogólnie: <i>smaczno</i> a. <i>smacznie</i> (5), <i>smaczny</i> (8); gorzki: <i>gorzyc</i> (2), <i>gorzki</i> (5); kwaśny: <i>kwaszony</i> (1), <i>kwaśny</i> (1), <i>niedokwaszony</i> (1), <i>skwaśniały</i> (1); słodki: <i>słodki</i> (7), <i>słodkość</i> (2), <i>słodycz</i> (1); słony: <i>solony</i> (1), <i>słony</i> (6)	41
3. Obiekt	17	<i>cukier</i> (9), <i>cukierek</i> (1), <i>kawa</i> (22), <i>kwas</i> (1), <i>łakoć</i> (4), <i>łakotka</i> (3), <i>migdał słodki</i> (1), <i>miodek</i> (2), <i>miodowy</i> (2), <i>miód</i> (36), <i>pieprz</i> (8), <i>przyprawa</i> (1), <i>przysmaczek</i> (2), <i>przysmak</i> (6), <i>słodkość</i> (1), <i>sól</i> (8), <i>wino</i> (64)	171
4. Przyprawiać	2	<i>pieprzyć</i> (1), <i>słodzić</i> (1)	2
Suma	38		227

W określeniach związanych ze smakiem dostrzec można u pisarza oprócz ogólnego odczucia smakowego i rozpoznawania wszystkich smaków szczególnie zamiłowanie do potraw słodkich. Tych pośród wymienianych obiektów smakowych jest najwięcej. Jest wśród nich również określany na trzy sposoby miód.

Mickiewicz doznaniom smakowym przypisuje głównie pozytywne wartościowanie. Obserwuje się to poprzez określenia percepcji (*delektować*, *delektować się*), nazwy ogólnych jakości (*smacznie*, *smaczny*) oraz określenia obiektów smakowych (*łakoć*, *przysmak*). Za negatywne uznać można jedynie pojedyncze nazwy w obrębie jakości. Są nimi *gorzyc* oraz *skwaśniały*.

Percepcja ciężaru

Zmysł ciężaru jest jedną z odmian zmysłu dotyku. Za jego odczucia odpowiadają receptory czucia głębokiego znajdujące się pod skórą, między innymi w więzadłach, mięśniach i stawach. Rama Postrzeganie_ciężaru w adaptacji A. Mickiewicza jest

niewielka. Tworzy ją układ pięciu kategorii wypełniony dwudziestoma leksemami (tabela 11). Za nazwy ogólne zmysłu służą dwa określenia *ciężkość* i *waga*, która została tu użyta w jednym z trzech znaczeń. W kategorii Powodować ciężar notuje się czasownik *ciążyć* oraz przymiotnik *ciężarny* w użyciach o charakterze werbalnym (*ciężarny metalem*).

Percepcja znajduje u autora zastosowanie wyłącznie w charakterze czynnościowym, w którym odczucie tego zmysłu jest połączone z celowym wykonywaniem określonej czynności. Realizuje się to poprzez czasowniki (w tym także postaci imiesłowowe): *dźwigać*, *dźwigający*, *dźwiganie*, *dźwignąć*, *dźwigniony*, *podźwigać*, *podźwignąć*. Czasownik *ważyć* ma także charakter bierny, gdyż oznacza, że coś ma swoją wagę (8).

Trzecia i najliczniej poświadczona kategoria Jakość odwzorowuje typową opozycję postrzeżenia ciężaru w wartościach dużych (*ciężki*, *ciężko*) i małych (*lekki*, *lekko*, *lekkość*). W kolejnej kategorii znajdują się nazwy Obiektów. Mają one charakter bardzo ogólny (*ciężar*, *waga*) i stanowią wyspecjalizowane, przedmiotowe znaczenia dla rzeczowników, które występują również jako nazwa zmysłu. Ostatnią kategorią jest Urządzenie, w którym znajduje się rzeczownik *waga* (9) w trzecim znaczeniu odniesiony do mechanizmów służących do pomiaru ciężkości.

(8) Gdy się tak mnoga korzyść w lewą szalę tłoczy, | Zwycięska wprzód strona ku gurze uskoczy. [...] Stąd ważyć łyzy, stąd skarby (K 329-32).

(9) Jeszcze ziemianka w locie wagi nie dotyka, | Lewe ramię już na dół szybkim pędem zmyka (K 417-8).

Tabela 11. Tabela zmysłu ciężaru – rama Postrzeżenie_ciężaru

Kategoria	Liczba leksemów	Leksemy	Liczba użyć leksemów
0. Ogólny	2	<i>ciężkość</i> (1), <i>waga</i> (8)	9
1. Powodować ciężar	2	<i>ciążyć</i> (12), <i>ciężarny</i> (2)	14
2. Percepcja czynność (8)	8	<i>dźwigać</i> (20), <i>dźwigający</i> (1), <i>dźwiganie</i> (1), <i>dźwignąć</i> (16), <i>dźwigniony</i> (3), <i>podźwigać</i> (1), <i>podźwignąć</i> (6), <i>ważyć</i> (4)	52
3. Jakość	5	duży: <i>ciężki</i> (21), <i>ciężko</i> (4); mały: <i>lekki</i> (26), <i>lekko</i> (4), <i>lekkość</i> (2)	57
4. Obiekt	2	<i>ciężar</i> (17), <i>waga</i> (2)	19
5. Urządzenie	1	<i>waga</i> (5)	5
Suma	20		156

Zmysł ciężaru w ujęciu A. Mickiewicza potwierdza wartościowanie negatywne przy odczuciu nadmiernej wagi. Choć jakość małego ciężaru znajduje swoje odzwierciedlenie w leksyce (*lekki*, *lekko*, *lekkość*), to pozostałe kategorie obrazują wyłącznie wysiłek, jaki należy włożyć, aby pokonać siłę ciężania.

Przykładem o wartości kulturowej jest nazwa urządzenia pomiarowego, czyli *waga*, które w ujęciu autora ma budowę tradycyjną z dwoma ramionami. Jest tym samym poświadczeniem stanu czasów autora.

Percepcja węchu

Zmysł węchu jest ostatnim i zarazem najmniejszym pod względem liczby poświadczeń tekstowym zmysłem obecnym w pismach A. Mickiewicza. Rama Postrzegania_węchowego składa się z pięciu kategorii oraz określenia ogólnego *węch* (tabela 12). Pierwszą kategorią zmysłu jest Wydawać zapach, wskazująca na to, że określone obiekty są źródłem powonienia. Tworzą ją czasowniki o wyraźnym nacechowaniu pozytywnym (*pachnąć, zionąć*) bądź negatywnym (*razić, trącić*).

Druga kategoria nazywa Narząd percepcji. W przypadku węchu u Mickiewicza wystąpił wyłącznie rzeczownik *nozdrze*. Jako zaskakujące można uznać czasowniki w trzeciej kategorii Percepcja. Oprócz znajdującego się w ramie ogólnej *czuć* i *poczuć* dla węchu w tej roli występują *słyszać* i *słyszeć*, które podstawowo przypisywane są dla percepcji słuchowej. Należy zwrócić uwagę, że podobne konteksty notuje również słownik Lindego.

W kategorii Jakość ponownie znajdują się określenia pozytywnie (*pachnący, rzeźwiący, wonny*) i negatywnie (*nieświeży, stęchły, trupi*) oceniające odczucia powonienia. Ostatnią kategorią jest Obiekt zawierającą nazwy tych rzeczy, których znaczenie jest silnie związane ze zmysłem węchu. Mieszczą się tu w większości nazwy o zabarwieniu pozytywnym, w tym mające charakter ogólny (*wonność, woń, zapach*) oraz bardziej szczegółowe (*jaśmin, mięta, perfuma, piżmo, rezeda*). Charakter neutralny w zależności od tekstowego odniesienia ma rzeczownik *dymek*.

Tabela 12. Tabela zmysłu węchu – rama Postrzeganie_węchowe

Kategoria	Liczba leksemów	Leksemy	Liczba użyć leksemów
0. Zmysł	1	<i>węch</i> (4)	4
1. Wydawać zapach	4	<i>pachnąć</i> (3), <i>razić</i> (1), <i>trącić</i> (1), <i>zionąć</i> (4)	9
2. Narząd	1	<i>nozdrze</i> (2)	2
3. Percepcja	2	<i>słyszać</i> (1), <i>słyszeć</i> (1)	2
4. Jakość	6	<i>nieświeży</i> (2), <i>pachnący</i> (7), <i>rzeźwiący</i> (1), <i>stęchły</i> (2), <i>trupi</i> (2), <i>wonny</i> (10)	24
5. Obiekt	9	<i>dymek</i> (1), <i>jaśmin</i> a. <i>jaźmin</i> (2), <i>mięta</i> (2), <i>perfuma</i> (2), <i>piżmo</i> (1), <i>rezeda</i> (1), <i>wonność</i> (1), <i>woń</i> a. <i>wonia</i> (24), <i>zapach</i> (11)	45
Suma	23		86

Opis zmysłu węchu w wydaniu A. Mickiewicza charakteryzuje nieznaczną przewagą odniesień do doznań pozytywnie wartościowanych. Można to zaobserwować przede wszystkim po nazwach obiektów charakterystycznych dla tego zmysłu.

Użycia metaforyczne

Adama Mickiewicza jako twórcę charakteryzuje brak kreatywności w tworzeniu nowych wyrazów. Jest to sprzężone z dużą sprawnością w operowaniu zastanymi środkami językowymi, w tym także w metaforycznym wykorzystywaniu znaczeń leksemów istniejących w polszczyźnie. Wykorzystywanie czy też tworzenie znaczeń metaforycznych odbywa się na dwa sposoby. Pierwszym jest rozszerzanie znaczeń leksemów w obrębie ich sensów pierwotnych i przeważnie jedynych. Znaczenie takie, choć ma silny związek z właściwym zmysłem, odwołuje się do oderwanych, wtórnych kontekstów, które podpowiada pisarzowi jego wyobraźnia. W ten sposób tworzą się metafory indywidualne, zwykle poetyckie, których odczytanie wymaga zrozumiałych dla odbiorców doświadczeń z danego zmysłu. Potwierdzeniem tego mogą być użyte w przykładzie (10) leksemy *widok* oraz *słodzić*. Dla *widoku* wybranej osoby autor przypisał sens właściwy różnym źródłom światła, co oznacza, że wrażenie, jakie wywołuje ów widok, jest tak silne, że powoduje, iż pewne trudne, nieoświetlone dotąd sprawy stają się łatwiejsze, zrozumiałe, lepiej widoczne, zapewne ze względów emocjonalnych. Podobnie wyjątkowo pozytywny odbiór określonej osoby kojarzy się Mickiewiczowi z przyjemnym odczuciem słodkiego smaku nektaru. Analogiczne przykłady opisywania rzeczywistości poprzez skojarzenia percepcyjne są bardzo liczne, na przykład *lód cukrowy* (11) czy *dyszący* (12).

(10) Tamtej widok oświeca, a tej nektar słodzi (Żegl. 10).

(11) Bo lekka, ciepłem letnim powoli rozgrzana | Rostopiła się lodu cukrowego piana (PT XII 161-2).

(12) Pryderyk [...] był jako Szatan wiecznie dyszący wojną (KNP 206-8).

Drugi rodzaj metaforyzacji polega na użyciu przez wieszczka znaczeń już zleksykalizowanych, przez co znanych powszechnie i potwierdzonych w słowniku. Przykładem może być przysłówek *gorzko* pochodzący z doświadczenia zmysłu smaku z odwołaniem pierwotnym do wartości odczuwanej jakości smaku o znaczeniu metaforycznym 'przykro, boleśnie' (13). Inny przykład *oziębły*, choć pierwotnie związany jest z doświadczeniem temperatury o niskiej wartości, powszechnie bywa używany w znaczeniu 'obojętny', o czym zaświadcza kolejny przykład (14).

(13) Emigracja spłaca gorzko ową pychę (L₃ 362).

(14) daruj, gdy na ten ogień w każdym słowie | Twój Rodrygo oziębłym zdumieniem odpowie (Don Car 129-30).

Analiza użyć przez Mickiewicza leksemów związanych z doświadczeniami percepcji różnych zmysłów w ich sensach metaforycznych obrazuje, że zarysowany układ (tabela 13) nie powieli istotności poszczególnych zmysłów w znaczeniach dosłownych (tabela 1). Choć najważniejszy jest ciągle zmysł wzroku i słuchu, to na trzecim miejscu znajdują się leksemy nazywające doświadczenia ciężaru, a czwartą pozycję zajmują określenia doznań smakowych. W dalszej kolejności mieszczą się określenia zmysłu temperatury, dotyku, wilgoci i napięcia mięśniowego. Nie notuje się w tym zestawie określeń bólu, a zmysł węchu poświadcza jeden przykład. Wysoka pozycja zmysłu smaku i temperatury poświadcza dużą wagę tych doświadczeń w pojmowaniu świata przez pisarza. Zakres liczbowy użyć metaforycznych przekracza 13 procent. Warto wspomnieć, że słownictwo metaforyczne związane z ciężarem przy niewielkiej liczebności (13 leksemów) notuje średnio ponaddwudziestokrotne poświadczenie (273 razy). Z kolei dość liczne nazwy odwołujące się do doświadczeń zmysłu temperatury (40 leksemów) występują w tekstach pisarza średnio mniej niż pięciokrotnie.

Tabela 13. Leksemy poszczególnych zmysłów o zleksykalizowanych znaczeniach metaforycznych

Zmysł	Liczba leksemów	Leksemy	Liczba użyć leksemów
Wzrok	103	<i>blask</i> (1), <i>ciemnie</i> (1), <i>ciemność</i> (5), <i>ciemnota</i> (2), <i>cień</i> (16), <i>czarny</i> (14), <i>dojrzeć</i> (3), <i>jaśnieć</i> (7), <i>jasno</i> (30), <i>jasność</i> (2), <i>jasny</i> (45), <i>malować</i> (22), <i>malowanie</i> (4), <i>malowany</i> (8), <i>malowidło</i> (1), <i>malujący</i> (5), <i>malutki</i> (1), <i>mały</i> (113), <i>mroczyć</i> (2), <i>mroczyć się</i> (1), <i>niebieski</i> (57), <i>niejasny</i> (2), <i>nieukształcony</i> (2), <i>niewysoki</i> (1), <i>niezgasły</i> (1), <i>obaczenie się</i> (2), <i>obaczyć</i> (125), <i>obaczyć się</i> (30), <i>obejrzeć</i> (4), <i>obejrzeć się</i> (2), <i>oczerniać</i> (2), <i>oczernić</i> (1), <i>odmalować</i> (6), <i>ogłądać się</i> (8), <i>ogłądający się</i> (1), <i>ogłądanie się</i> (1), <i>oko</i> (14), <i>oślepić</i> (3), <i>oślepienie</i> (2), <i>oślepiiony</i> (3), <i>oświecać</i> (3), <i>oświecać się</i> (2), <i>oświecający</i> (1), <i>oświecanie się</i> (1), <i>oświecany</i> (1), <i>oświecenie</i> (22), <i>oświecić</i> (6), <i>oświecony</i> (20), <i>ozielenić</i> (1), <i>ozłacać</i> (1), <i>ozłocić</i> (1), <i>pałać</i> (4), <i>patrzeć</i> (14), <i>płomyk</i> (2), <i>płonąć</i> (8), <i>plytki</i> (1), <i>rozjaśnić</i> (5), <i>rozjaśniony</i> (1), <i>spojrzeć</i> (6), <i>spozrzec się</i> (5), <i>spozrzegać</i> (6), <i>spozrzegać się</i> (3), <i>spozrzenie</i> (4), <i>szeroki</i> (11), <i>ślepy</i> (27), <i>światło</i> (8), <i>światłość</i> (6), <i>światły</i> (8), <i>ujrzeć</i> (10), <i>ujrzeć się</i> (4), <i>ukazać</i> (9), <i>ukazać się</i> (16), <i>ukazanie</i> (1), <i>ukrywany</i> (1), <i>ukazywać</i> (6), <i>ukazywać się</i> (6), <i>upatrywać</i> (11), <i>upatrzony</i> (1), <i>upatrzeć</i> (1), <i>widać</i> (1), <i>widno</i> (10), <i>widoczny</i> (21), <i>widywać</i> (26), <i>widywać się</i> (13), <i>widywanie</i> (1), <i>widywanie się</i> (1), <i>widzenie</i> (31), <i>widzenie się</i> (34), <i>widziany</i> (12), <i>widzieć</i> (555), <i>widzieć się</i> (58), <i>zaslepić</i> (1), <i>zaslepić się</i> (1), <i>zaslepienie</i> (2), <i>zaslepiiony</i> (2), <i>zgasły</i> (2), <i>zgasnąć</i> (2), <i>zjawienie się</i> (3), <i>zjawiony</i> (1), <i>zieleni</i> (1), <i>zieleność</i> (9), <i>zjawienie</i> (1), <i>złocić</i> (1), <i>złudzenie</i> (1), <i>złudzić</i> (2), <i>złudzony</i> (1), <i>zmniejszający</i> (1), <i>zmniejszanie</i> (1), <i>zmniejszony</i> (2), <i>zmniejszyć</i> (6), <i>zmniejszyć się</i> (1), <i>zobaczyć</i> (3), <i>zobaczyć się</i> (5)	1 606

Słuch	40	<i>hucznie (6), huczny (5), huk (4), echo (7), jęk (4), kołatać (3), kołatany (2), milczeć (31), milczenie (32), milczkiem (7), odgłos (15), odszczekać (1), otrębić (2), otrębywać (1), posłuchać (17), posłuchanie (10), posłyszeć (19), przebrzmiewać (1), słuchać (54), słuchanie (2), słuchany (4), słyhać (54), słyszany (1), słyszeć (263), szum (3), szumieć (5), szumny (8), szumowina (1), ucho (1), ucichnąć (3), uciszać (1), uciszać się (2), uciszyć (5), uciszyć się (8), usłyszeć (5), uszko (1), zagłuszyć (2), zasłyszeć (4), zaśpiewać (2), zgiełk (4)</i>	600
Ciężar	13	<i>ciężar (15), ciężki (66), ciężko (25), ciężkość (2), lekki (73), lekko (33), lekkość (12), lekkuchno (1), nielekki (1), ociężałość (3), ociężały (2), podźwignąć się (1), waga (39)</i>	273
Smak	30	<i>cierpki (2), cierpko (2), gorycz (16), gorzki (28), gorzko (6), kwaśnić się (1), kwaśnić (3), kwaśny (12), niesmacznie (1), niesmaczny (2), osładzać (6), osładzający (1), osłoda (4), osłodzenie (2), osłodzić (7), skwasić (2), słodki (45), słodko (6), słodycz (21), słodzący (1), słodzić (2), słodziuchny (1), słony (1), smaczno a. smacznie (1), smak (52), smakować (2), smakowany (1), ucukrować (1), ucukrować się (1), zasmakować (1)</i>	231
Temperatura	40	<i>chłodny (7), chłód (5), ciepły (3), gorąco (12), gorącość (2), gorący (15), gorączka (2), gorączkowy (1), gorzeć (10), ochładzać (1), ochłodzić (1), ostudzać (1), ostygać (1), ostygłość (1), ostygnąć (8), ostygnięcie (1), oziębłe (3), oziębłość (2), oziębły (4), palić się (6), pałający (1), piec (2), płomień (18), pożar (6), przystygły (2), przystygnać (1), rozogniony (1), smalony (duby smalone) (1), stygnący (1), stygnąć (7), zagotować się (1), zastygać (2), zgotować (3), zgotowany (3), ziębiący (1), ziębić (1), zimność (1), zimny (38), zmarzły (2), zmarznąć (5)</i>	183
Dotyk	20	<i>dotknąć (21), dotknięty (3), dotknięty (4), dotykać (6), dotykający (1), lizać się (1), miękko (1), miękkość (5), nietwardy (1), ocierać się (1), przytępić (2), przytępić (1), tępy (3), ukąszenie (1), zmacać (2), zmiękczać (1), zmiękczony (1), zmiękczyć (2), zmiękły (1), zmięknąć (2)</i>	60
Wilgoć	13	<i>sucho (2), suchy (6), suchość (1), usychać (1), wyschły (1), wyschnąć (2), zlać (5), zlać się (2), zlanie się (2), zlany (4), zlewać (5), zlewać się (4), zlewek (1)</i>	36
Ogólny	1	<i>zmysł (14)</i>	14
Napięcie mięśniowe	2	<i>mdły (3), paraliżować (3)</i>	6
Węch	1	<i>węch (1)</i>	1
Suma	263		3 010

Rozważania poświęcone stosunkom liczbowym w zakresie słownictwa opisującego doznania zmysłowe warto skonfrontować z ustaleniami statystycznymi leksyki, w tym szczególnie dotyczącymi słów-kluczy. Opracowania te wskazują na liczebność słownictwa oraz preferencje poszczególnych autorów przy wyborze określonych słów i stają się istotną podstawą charakterystyki tematyczno-stylistycznej (tzw. kręgi znaczeniowe) ujętych korpusów tekstów, wokół których skupiają się tak zwane słowa przygodne.

Choć brakuje pełnych opracowań tego typu, istnieją prace poświęcone twórczości epoki romantyzmu dla wybranych utworów czy rodzajów literackich²⁵.

Z badań wynika, że pojedyncze słowa należące do leksyki zmysłowej znajdują się również na listach romantycznych słów-kluczy. Dotyczy to głównie wzroku, słuchu i dotyku, a rzadziej innych zmysłów. Ich wybór odzwierciedla podejmowaną tematykę poszczególnych utworów i jest potwierdzeniem swego romantycznego zainteresowania zmysłami (np. bogatsze poznanie świata wykraczającego poza zwykłe postrzeżenia, stąd np. świat duchów czy wizji) oraz obrazowania literackiego opartego na wybranych doznaniach zmysłowych (w tym synestezji).

Zmysł wzroku wśród słów-kluczy znajduje potwierdzenie najczęściej, między innymi w dwóch na dziesięć (*blask, promień*) ze słów-kluczy łącznego korpusu tekstowego siedmiu poematów (polskiej epiki romantycznej)²⁶ oraz czterech na dwadzieścia (*krzyż, tęcza, wzrok, złoty*) słów-kluczy łącznego korpusu romantycznych tekstów literackich²⁷. Również w poszczególnych poematach pojedyncze leksemy mają taki status, na przykład *widny* w *Grażynie* A. Mickiewicza, *pożar* i *błyskać* w *Zamku kaniowskim* S. Goszczyńskiego, *błękitny* w *Wacławie* J. Słowackiego, a także *duch* i *tło* w *Przedświcie* Z. Krasińskiego. Podobnie w *Dziadach* A. Mickiewicza za słowa kluczowe uznano *cień*, *gwiazda*, *sen*, *świecić*, *spojrzeć*, *anioł*, *krzyż*, *słońce*, *wzrok*, *ciemno*, *iskra*, *obaczyć*, *blask*, *czarny*, *upiór*, *błyszcząc się*, *pokazać*, *biały*, *ciemny*, *jasny*, *żrenica*, *blady*, *śląd* i *ślepy*²⁸.

Zmysł słuchu jest nieco mniej charakterystyczny dla epiki romantycznej, gdyż nie jest reprezentowany wśród dziesięciu słów-kluczy tego zakresu tekstów. Znajduje się pomiędzy słowami kluczowymi poszczególnych poematów, na przykład *Marii* A. Malczewskiego (*trąba*, *wrzawa*), *Zamku kaniowskiego* S. Goszczyńskiego (*dzwon*, *śpiew*, *szum*, *ton*, *ozwać się*)²⁹, *Wacławie* J. Słowackiego (*szmer*), *Przedświcie* Z. Krasińskiego

25 Terminy wyrazy tematyczne i słowa-klucze pochodzą od francuskiego badacza Pierre'a Guirauda, *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris 1954. Polskie badania słów-kluczy rozpoczął Kazimierz Wyka rozprawą *Słowa-klucze*, wydaną w „Zagadnieniach Rodzajów Literackich” 1962, t. 4, z. 2 (7), red. S. Skwarczyńska, J. Trzynadłowski, W. Ostrowski, s. 5-34. Najpełniej na ten temat wypowiedział się Edward Stachurski w książce *Słowa-klucze polskiej epiki romantycznej*, Kraków 1998. Autor prezentuje swoje badania, lecz przytacza także ustalenia innych badaczy. Obraz pełnej statystycznej analizy tekstu literackiego znajduje się m.in. w rozprawie Elżbiety Rudnickiej-Firy *Słownictwo „Dziadów” Adama Mickiewicza w świetle analizy statystycznej*, Katowice 1986. Należy także wspomnieć o wczesnym opracowaniu Jadwigi Sambor *Badanie statystyczne nad słownictwem (na materiale „Pana Tadeusza”)*, Wrocław 1969. Bogaty wykaz literatury dotyczącej słownictwa utworów romantycznych zawiera opracowanie E. Stachurskiego, *op. cit.*, s. 7-10.

26 Są to odpowiednio: 1. *zamek* (Pemp = 0,0018), 2. *blask* (0,0012), 3. *łono* (0,0009), 4. *mogła* (0,0008), 5. *miecz* (0,0007), 6. *szabla* (0,0007), 7. *wicher* (0,0007), 8. *promień* (0,0006), 9. *step* (0,0006), 10. *zbroja* (0,0006) – za E. Stachurski, *op. cit.*, s. 196-250.

27 Są to: *biec*, *dawny*, *gadać*, *głucho*, *imię*, *kazać*, *kochać*, *krzyż*, *lecieć*, *lud*, *modlić się*, *poznać*, *róża*, *słychać*, *syn*, *tęcza*, *wszędzie*, *wzrok*, *złoty*, *żywy* – za E. Stachurski, *op. cit.*, s. 275.

28 Na podstawie E. Rudnicka-Fira, *op. cit.*, s. 75-82. Leksemy zostały podane zgodnie z kolejnością na frekwencyjnej liście rangowej.

29 Dodatkowo w *Zamku kaniowskim* S. Goszczyńskiego notuje się liczne inne określenia związane ze zmysłem słuch: *bandurka*, *belkot*, *brząkanie*, *chichot*, *gadanie*, *gadula*, *grzmienie*, *gwizdnie-*

(*harfa, dźwięk*) oraz *Szczęśnej C.K. Norwida (lutnia)*. Również w korpusie ogólnym romantycznej twórczości literackiej znajdują się słowa-klucze odwołujące się do postrzeżeń słuchowych (*gadać, głucho, słycać*)³⁰. *Dziady A. Mickiewicza* zawierają więcej potwierdzeń świadomych i istotnych wyborów autora odnoszących się do tego zmysłu. Są to: *sluchać, płakać, głos, pieśń, milczeć, śpiewać, głucho, piosenka, ucho, wołać, cichy, cicho, posłuchać, grać* oraz *piorun*.

Wrażenia dotykowe ściśle wiążą się z motywami bitewnymi, często obecnymi u romantyków, stąd *miecz i szabla* jako jedne z narzędzi dotyku w poematach romantycznych oraz *siec i paść* w *Grażynie A. Mickiewicza*. W *Dziadach A. Mickiewicza* na liście słów kluczowych znajdują się *bić* oraz *rana*. Z kolei zmysł temperatury znalazł się wśród słów-kluczy *Przedświtu Z. Krasieńskiego (płonąć)* oraz *Dziadów A. Mickiewicza (ogień, śnieg, płonąć)*. Analogicznie określenia wilgoci zanotowano dla *Przedświtu (fala, płynąć)*, poematu *Janusz Bieniawski J.B. Zaleskiego* oraz *Dziadów (łza, pić)*; napięcie mięśniowe (*trup, drzeć, umarły, umierać*) oraz określenia związane z bólem (*cierpieć, męczyć*) w *Dziadach*³¹.

Wnioski

1. Adam Mickiewicz w swej twórczości wykorzystuje w pełni bogactwo leksykalne dotyczące zmysłów. Widzi on wiele kolorów, słyszy wiele dźwięków, odczuwa dotyk o różnej sile itd. Jest wrażliwy w różnym stopniu na wszystkie doznania percepcyjne.
2. Wypełnianie kategorii właściwych poszczególnym zmysłom jest zgodne z systemem języka polskiego. Najwyższe pozycje zajmują zmysł wzroku i słuchu, dalej mieszczą się dotyk, temperatura, wilgoć, napięcie mięśniowe, ból, smak, ciężar i węch. Można w pewnym zakresie wskazać dotyk jako ten, który u twórcy jest częstszy niż u innych pisarzy.
3. Przykłady słownikowe realizują wiele form obocznych (starszych w zapisie czy wymowie), które zastosował pisarz i jego wydawcy w wydanych książkach i rękopisach.
4. Nie dostrzega się kreacji językowej w zakresie słownictwa właściwego zmysłom (inaczej niż np. u Żeromskiego)³².
5. Poszczególne leksemy mogą realizować doświadczenia dwóch zmysłów, a przypisanie ich do określonej ramy jest uzależnione od kontekstu i dominującego w nim postrzeżenia.

nie, huk, hukanie, jąknienie, klask, klaskanie, lira, lirnik, lkanie, mruk, otrąbianie, piosenka, piosnka, pogwizdywanie; chrypliwy, cichnący, donośny, dosłyszany, dźwięczący, gromowy, gwarny, melodyjny, muzyczny, ryczący, wyjący; bełknąć, brząknąć, brzękać, chrząknąć, cichnąć, cytnąć, dać, donucić, dosłyszeć, furmczeć, gwizdać, gwizdnąć, hukać, huknąć.

30 Na podstawie E. Stachurski, *op. cit.*

31 Na podstawie E. Stachurski, *op. cit.* oraz E. Rudnicka-Fira, *op. cit.*

32 Dla porównania artykuł Piotra Kładocznego *Osobliwości nazw dźwięków w języku Stefana Żeromskiego* opublikowany w tomie IV z cyklu *Studia o języku i stylu artystycznym* zatytułowanym *Stylistyka a leksykologia*, red. K. Maćkowiak, C. Piątkowski, Zielona Góra 2008, s. 73-83.

6. Opis doświadczeń zmysłowych jest bardzo realistyczny i odpowiadający warunkom życiowym i cywilizacyjnym czasów autora (zjawiska przyrody, oświetlenie, ciepło). Sytuuje to autora blisko natury, zależnego od sił przyrody i warunków atmosferycznych (zimno – ciepło, sucho – wilgotno).
7. Dostrzega się istotny udział opisów związanych z militariami, walką zbrojną, poświęceniem narodo-wyzwoleńczym (zranienia, brutalny dotyk, użyta duża siła, męki i cierpienia).
8. W zakresie zmysłu wzroku charakterystyczna dla czasów romantyzmu jest leksyka obejmująca postrzegane obiekty świata duchowego, na przykład *mara*, *upiór*, *widmo*, czym autor daje świadectwo wykorzystania zmysłów do poznania wykraczającego świat materialny i powszechnie dostrzegalny.
9. W opisie doświadczeń słuchowych wyjątkowo duży udział mają posłyszenia ludzkiej mowy. Świat dźwięków poety jest zgodny z kulturą ziemianką ludzi zamieszkujących tereny wiejskie, stąd odgłosy zwierząt, natury i poruszających się przedmiotów.
10. Analiza doznań smakowych daje podstawy do przypuszczenia, że Mickiewicz miał upodobania do słodkości.
11. Bardzo charakterystyczne są indywidualne poetyckie użycia metaforyczne, wykorzystujące potencjalne znaczenia wyrazów.
12. Wiele leksemów używa autor w zleksykalizowanych znaczeniach metaforycznych, wśród których wysoką pozycję poza wzrokiem i słuchem zajmuje zmysł ciężaru i smaku.
13. Czasami wybrane słowa związane z poszczególnymi zmysłami (głównie wzroku i słuchu) stają się istotne statystycznie dla twórczości autora lub wybranego utworu i uzyskują status słów tematycznych lub słów-kluczy.

Należy zwrócić uwagę, że podjęte badania polegały jedynie na analizie leksyki zawartej w *Słowniku języka Adama Mickiewicza*, co sprawiło pewne ograniczenia w interpretacji zdobytego materiału. Wiele cennych wniosków należy łączyć z bardziej szczegółową analizą stylistyczną, której towarzyszyłyby dane liczbowe.

LITERATURA CYTOWANA

- Fillmore Ch.J., *Frame Semantics*, [w:] *Linguistics in the Morning Calm*, red. The Linguistics Society of Korea, Seoul 1982.
- Fillmore Ch.J., *Frames and the semantics of understanding*, „Quaderni di Semantica” 1985, Vol. 6.2.
- Fillmore Ch.J., Atkins Beryl T., *Towards a Frame-Based Lexocon: The Semantics of RISK and its Neighbors*, [w:] *Frames, Fields and Contrasts. New Essays in Semantic and Lexical Organization*, eds. A.E. Lehrer, F. Kittay, New Jersey 1992.
- Guiraud P., *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris 1954.
- Johnson Ch.R., Petruck M.R.L., Baker C.F., Ellsworth M., Ruppenhofer J., Fillmore Ch.J., *FrameNet: Theory and Practice. Version 1.1*, 2003, <http://nats-www.informatik.uni-hamburg.de/pub/CDG/FrameNet/book.pdf> [13.03.2015].

- Judycka I., *Synestezja w rozwoju znaczeniowym wyrazów*, „Prace Filologiczne” 1963, t. 18.
- Kładoczny P., *Osobliwości nazw dźwięków w języku Stefana Żeromskiego*, [w:] *Studia o języku i stylu artystycznym*, t. IV: *Stylistyka a leksykologia*, red. K. Maćkowiak, C. Piątkowski, Zielona Góra 2008, s. 73-83, .
- Kładoczny P., *Rama interpretacyjna percepcji słuchowej*, [w:] *Narracyjność języka i kultury*, red. D. Filar, D. Piekarczyk, Lublin 2014.
- Kładoczny P., *Semantyka nazw dźwięków w języku polskim*, t. 1-2, Łask 2012.
- Kubicka A., *Poetyckie konkretyzacje zmysłów w wierszach Cypriana Norwida*, Warszawa 2013, s. 8, rozprawa doktorska Wydziału Filologii Polskiej, <https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/403/Anna%20Kubicka%20-%20Zmys%C5%82y%20i%20Norwida.pdf?sequence=1> [4.04.2016].
- Linde-Usiekniewicz J., *Od przypadków głębokich do elementów ram we FrameNecie*, [w:] *Ramki: rygorystyczna aplikacja metodologii kognitywno-interpretacyjnej*, red. M. Zawisławska, Warszawa 2010.
- Nęcka E., Orzechowski J., Szymura B., *Psychologia poznawcza*, Warszawa 2008.
- Praz M., *Zmysły, śmierć i diabeł w literaturze romantycznej*, przeł. K. Żaboklicki, Warszawa 1974.
- Ramki: rygorystyczna aplikacja metodologii kognitywno-interpretacyjnej*, red. M. Zawisławska, Warszawa 2010.
- Rudnicka-Fira E., *Słownictwo „Dziadów” Adama Mickiewicza w świetle analizy statystycznej*, Katowice 1986.
- Ruppenhofer J., Ellsworth M., Petruck M.R.L., Johnson Ch.R., Scheffczyk J., *FrameNet II: Extended Theory and Practice*, 2010, <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/docs/r1.5/book.pdf> [13.03.2015].
- Sambor J., *Badanie statystyczne nad słownictwem (na materiale „Pana Tadeusza”)*, Wrocław 1969.
- Słownik języka Adama Mickiewicza*, red. K. Górski, S. Hrabec, t. 1-11, Wrocław 1962-1983.
- Stachurski E., *Słowa-klucze polskiej epiki romantycznej*, Kraków 1998.
- Woronow I., *Romantyczna idea korespondencji sztuk. Standal, Hoffman, Boudelaire, Norwid*, Kraków 2008.
- Wyka K., *Słowa-klucze, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 1962, t. 4, z. 2 (7)*.
- Zawisławska M., *Czasowniki oznaczające percepcję wzrokową we współczesnej polszczyźnie. Ujęcie kognitywne*, Warszawa 2004.
- Zawisławska M., *Ramy interpretacyjne jako narzędzie opisu znaczenia*, [w:] *Ramki: rygorystyczna aplikacja metodologii kognitywno-interpretacyjnej*, red. M. Zawisławska, Warszawa 2010.

Konceptualizacja zmysłów w twórczości Adama Mickiewicza

STRESZCZENIE: Na podstawie słownika języka Adama Mickiewicza językoznawcy mogą dokonać rekonstrukcji konceptualizacji zmysłów w twórczości pisarza. Zebrane słownictwo właściwe dla każdego ze zmysłów ułożono w połączone ze sobą kategorie semantyczne, które tworzą ramę interpretacyjną. Pisarz był wrażliwy na każdy ze zmysłów, lecz najczęściej odwoływał się do wzroku i słuchu. Korzystał w pełni z bogactwa słownictwa właściwego dla swoich czasów. W badanym zakresie leksyki nie tworzył nowych słów.

SŁOWA KLUCZOWE: Mickiewicz – zmysły – konceptualizacja – rama interpretacyjna – nazwy dźwięków.

Conceptualization of senses in Mickiewicz's output

SUMMARY: Linguists can reconstruct a conceptualization of senses in Adam Mickiewicz's writings on the basis of the writer's language dictionary. Lexicon characterizing each sense were arranged in semantic categories connected with one another, which construct a frame semantic. The writer was susceptible to each of senses but most often he referred to sight and hearing. Mickiewicz used a complete variety of words specific to his epoch. Adam Mickiewicz didn't form new words in the studied range of vocabulary.

KEY WORDS: Mickiewicz – senses – conceptualization – semantic frame – sounds names.